

Grčki crkveni pjesnik Romanos.

Juraj Pavič.

Prije kojih deset godina napisao je o crkvenoj grčkoj pojeziji najveći poznavalac sredovječne periode grčkoga svijeta pokojni Karlo Krumbacher na početku jedne svoje studije ove retke:[1] Die Bearbeitung der griechischen Kirchenpoesie gleicht einem Angriffe auf eine Festung, bei dem die Angreifenden, dem Ziele näher rückend, immer wieder auf neue früher verborgene Hindernisse stossen. — Na drugom opet mjestu o pjesniku Romanu ovo:[2] Das durch den Namen Romanos Forschungsgebiet gleicht einem Labyrinth in dessen Irrgängen der Wanderer ermattet niedersinkt ehe er einen Ausgang findet.

I veliki filolog napisao je istinu. — Niti jedno područje bizantinskoga duševnoga života nije tako komplicirano, tako zamršeno i tako malo istraženo kao što je crkvena grčka pojezija i njezin glavni predstavnik sv. „slatkopojac" Romanos, a nijedno područje nije tako važno za grčku crkvu kao baš to. — U pojeziji grčke crkve odrazuje se sva njezina duša i njezina misaona snaga, sva životna filozofija kao i sva prošlost njezinih vjernika, sve dogmatičke diskusije kao i retoričke vještine, pa mističke i asketičke struje sve do današnjega dana. Ova pojezija podaje i danas snagu istočnoj crkvi i podsijeća je živo njezinih davnih mladenačkih dana, onih dana, kad je u žilama njezinim pulsirala ista krv proizlazeći iz jednog srca i podavajući joj isti onaj život, koji je podavala i prostranom ali tamnom zapadu. I tko se ne zna duhom prenesti u ono vrijeme, kad su te pjesme nastale, nego s današnjeg stanovišta prosuđuje grčku crkvenu pojeziju, taj će vazda biti prema njoj ne-

[1] Miszellen zu Romanos. [Abhandlungen d. k. bay. Akademie d. Wissenschaften I. Kl. XXIV. Bd. III. Abt.] München 1907 pg. III.

[2] Romanos und Kyriakos. (Sitzungsberichte d. philos. philol.-histor. Classe d. k. bay. Akad. d. Wissenschaften), München 1901. Heft V. pg. 693.

pravedan, a njegov sud nosiće na sebi obilježje neobjektivnosti.[3] — Grčka je duša već po svojoj naravi naklona više na mističku kontemplaciju, nego li na hladno umovanje, u duševnom životu više prevlađuje čuvstvo nego li razum, zato se u grčkoj crkvi razvilo pjesništvo silnije nego li u latinskoj.

U koliko smo mi dosada poučeni o grčkoj pojeziji, zahvaliti nam je petorici muževa: Kardinalu Pitri,[4] W. Christu,[5] W. Meyeru,[6] K. Krumbacheru[7] i P. Maasu.[8] Da su oni ostali osamljeni razumjeće samo onaj, tko znade, da većina izvora za grčku crkvenu pojeziju kao i za povijest pokriva na prst debela prašina po svim bibliotekama Evrope. — Mi smo se u slijedećim recima ograničili samo na izdani materijal i to u prvom redu na najljepše Romanove pjesme, kako ih je kritično publicirao K. Krumbacher.

Prije nego prijeđemo na samoga pjesnika reći nam je nešto

I. O grčkoj crkvenoj pojeziji uopće.[9]

Prvim kršćanskim općinama stajale su na raspolaganje dvije tečevine starijih vremena, prema kojima su morale zauzeti svoje stanovište. Sinagoga im je namrla običaj proslavljati Stvoritelja pri liturgičnim činima pjesmama, a grčka klasična kultura već ustaljenu formu klasičnoga metra, u koju će odijevati svoje nove pjesničke tvorevine. Kao što su židovi pjevali kod bogosluženja psalme, tako su prvi kršćani tim psalmima pridodavali još i druge pjesme iz novoga zavjeta kao „magnificat“, canticum Zachariae, „nunc dimittis“ itd. Malo po malo osjetila se potreba i za samostalnim skladanjem. Među

[3] Jedan značajan primjer takve nadri-kritike podao je neki referent o P. Maasovom izdanju grčkih kondaka u „*Stimmen aus Maria Laach*“ 1911. godine.

[4] J. B. Pitra: Analecta Sacra specilegio Solesmensi parata. Paris 1876.

[5] W. Christ et M. Paranakis: Anthologia graeca carminum christianorum. Leipzig 1871.

[6] W. Meyer: Anfang u. Ursprung d. lat. u. griech. rytmischen Dichtung (Abhandl. d. k. bay. Akad. I. Cl. XVII. Bd. II. Abt. str. 257.—450.

[7] Geschichte d. byzantinischen Literatur. München 1897,

[8] Rasijani članci po časopisu Byzantinische Zeitschrift.

[9] O svem sravni K. Krumbacher: Gesch. d. byz. Literatur strana 653. do 705.

najstarije samostalne takve pjesme spada poznati himan Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. — Ova pjesma kao i mnogi drugi himni večernji i jutarnji — ὕμνοι ἑσπερινοί i ἑωθινοί — sastojali se većinom iz slova sv. pisma, ili su imitirali i parafrazirali psalme.

Prvi je bio sv. Grgur Nazijanski († 389), koji je pokušao samostalno skladati, i to u staroj klasičnoj formi, najviše u heksametru.[10] — Makar su njegove pjesme bile mnogo komentirane kasnije po Kosmi[11] Jerusalemskom, Niketi[12] Davidu i kanonistu Zonaru, ipak ih grčka crkva nije nikad usvojila. Razlog je bio taj, što pjesme u takvoj staroj formi nisu mogle progovoriti srcu grčkoga svijeta, a najmanje su bile prikladne da izraze kakvo religiozno čuvstvo. Stara klasična kultura i kršćanstvo bile su dvije protivnosti, koje su se imale izravnati a nikako ne spojiti. I da su se grčki crkveni pjesnici i dalje služili ovom zastarjelom i suhom klasičnom formom, sigurno mi danas ne bismo mogli govoriti s velikim udivljenjem o grčkoj crkvenoj pojeziji, ako bi je uopće i bilo.

Što se grčka crkvena pojezija uzvinula do tolike visine, zahvaliti je u prvom redu ritmičkom građenju stihova. Princip ove forme nije kratkoća ili duljina, nego broj i naglasak slogova. Prvi pokušaj takvoga pjesničkoga stvaranja je pjesan Blaženoj Djevici i jedan večernji himan već spomenutoga Grgura Nazijanskoga.[13] Kako je baš on došao na tu misao i pod čijim uplivom ne zna se. — Koncem četvrtoga i početkom petoga stoljeća razvilo se već toliko mnoštvo ovakih ritmičkih pjesmotvorevina, da su pojci (cantores) pri bogoslužnim činima bili prisiljeni izmišljati vazda novu melodiju, po kojoj bi pjevali ovakove nove pjesme. Da se ove uvijek nove melodije ne umnožavaju u beskrajnost, pjevali bi kantori takove nove pjesme po već ustanovljenim uzor-strofama, koje su bile najlakše i najobljubljenije u narodu. Takva uzor-strofa sa svojom originalnom melodijom zvala se hirmos[14] (εἱρμός).

[10] Izdanje pjesama u W. Christ et Paranakis: Anthologia graeca carminum christianorum. Leipzig 1871 pg. 29.

[11] Migne Patrologia Graeca t. XXXVIII, col. 340—680.

[12] Ibid. t. XXXVIII, col. 681—842. i dalje.

[13] Izdao Dindorf u Leipzigu 1868—75.

[14] W. Christ: Über die Bedeutung von Hirmos, Troparion und Kanon in d. griechischen Poesie d. Mittelalters. (Sitzungsberichte d. k. bay. Akademie). München 1870 II. str. 75—108.

Ovo ritmičko pjesništvo razvilo se u dvije forme: u dužu i u kraću, ili kako ih W. Mayer i K. Krumbacher nazivlju: himni i kanoni. Prva duža forma — dolazi i pod imenom κοντάκιον — sastoji se od više (obično 18—30) strofa, pred kojima se nalazi kao neki prooemion t. zv. κουκούλιον,[15] a sve strofe imaju jedan te isti refrain. Pojedine strofe zovu se τροπάρια ili također οἶκοι.[16] U grčkoj crkvi bio je uvijek običaj pjevati ova κοντάκια, s toga je teško njihov metar razumjeti bez muzike.[17] I refrain — ἐφύμνιον — običavao je pri većim svetkovinama pjevati puk.[18]

Druga kraća forma — κάνονες — sastavljena je od 8 ili 9 različnih pjesama po četiri ili više strofa. Zastupnici ove vrsti esu sv. Andrija Kritski i sv. Ivan Dam scen.

Ime autora pojedinim grčkim crkvenim pjesmama vrlo je teško pogoditi. Grčki pjesnici nijesu potpisivali svojih imena pred pjesmom ili iza nje kao što je to običaj u današnjem pjesništvu. Oni su svoje ime skrili obično pod početna slova pojedinih strofa ili versova, to je poznati ἀκροστιχίς[19] u grčkoj pojeziji. Takvi su akrostihi od velike važnosti za postanak pojedinih pjesama, a podrijetlom potječu iz Syrije.[20] Najstarije pjesme ipak sa svojim akrostihima ne odavaju pjesnika, nego teku obično alfabetno (α—ω ili obratno) kao kod poznatoga Akathista. — Usljed skraćivanja, preinačivanja i falzificiranja mnogima pjesmama iskrivljen je autor ili se dade teškom mukom samo naslutiti.

Pjesme grčke crkve sačuvane su rasijano po liturgičnim knjigama, i to najviše u Triodu — knjizi gdje se nalaze pjesme za pomične svetkovine — i u Tropologiju - pjesme za nepomične svetkovine. — U devetom stoljeću, valjda usljed bizantinskoga humanizma, nastalo je iz samostana Studion gibanje, koje je išlo za tim, da navedenu dužu formu pjesništva — himne — što više potisne u pozadinu, i da je nadomjesti drugom kraćom — kanonima. Uspjeh na radost nije bio velik,

[15] κουκούλιον i οἶκος dolaze u 5. i 6. vijeku izmjenično.

[16] K. Krumbacher: Gesch. d. byz. Literatur pg. 695.

[17] H. Gaisser: Les „Hirmoi" de Paques dans l' office grec. Rome 1905.

[18] Ὑπακοή također nije drugo nego refrain.

[19] K. Krumbacher: Die Akrostichis in d. griech. Kirchenpoesie (Sitzungsbericht d. k. bay. Akademie) München 1903 pg. 551.

[20] B. Kirschner: Alfabetische Akrosticha in d. syrischen Kirchenpoesie. Leipzig 1907.

jer je istočna crkva i nadalje zadržala Triodion sa himnima a zabacila onaj s kanonima. Tropologion pak prešao je u tipika, mineje i horologija.[21]

Toliko o grčkoj pojeziji uopće i za daljne razumijevanje kod samoga pjesnika Romana.

II. Pjesnik Romanos i njegova pojezija.

1. Vijek Romanov.

Različna su mnijenja o dobi, kad je živio pjesnik Romanos, koji nosi epiteton *ὁ μελῳδός*. Jedni su za peti kao kardinal Pitra, Stevenson, Grimme s početka i K. Krumbacher, a drugi za osmi vijek kao Funk, Christ, Jakobi kasnije i K. Krumbacher. Danas je sigurno, da je Romanos savremenik velikoga cara Justinijana I. (525.—565.) dakle, da je živio u šestom stoljeću.

Prema jednoj staroj legendi ili životopisu imao bi se roditi u mjestu *τῶν Μισηανῶν* u Siriji,[22] što će biti valjda grad Emesa[23] nedaleko od Beyruta. Postavši djakonom službovao je pri crkvi sv. Uskrsnuća u Beyrutu, a pod konac vladanja cara Anastazija I. (491.—518.) došao je u Carigrad. Tu bude dodijeljen opet na službovanje k crkvi presv. Bogorodice *ἐν τοῖς Κύροις*.[24] Ista nam legenda pripovijeda, da je Romanos tu imao i viđenje. Zaspao je naime jednoč u hramu, a u snu mu se prikazala presv. Bogorodica i predala mu knjigu crkvenih pjesama, da je pojede, kako slično čitamo u starom zavjetu, da je Bog učinio s prorokom Ezekijelom. Od toga vremena počeo je Romanos skladati pjesme. Probudivši se od sna stao je odmah na ambon* i odavde zapojao svoju najdivniju pjesmu: „Djevica danas“:

Ἡ παρθένος
σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίκτει
καὶ ἡ γῆ
τὸ σπήλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει·

---

[21] O rukopisima vidi K. Krumbacher, l. c. pg. 687.

[22] Cod. Vatic 1613.; Cod. Hierosolimt. 40; Cod. Berol. Phill. 1622. Izvadak u Krumbachera l. c. pg. 663.

[23] Paul Maas: Die Chronologie der Hymnen d. Romanos. (Bay. Zeitschrift) XV. (1906) pg. 29.

[24] Vidi Byzantinische Zeitschrift XII (1903) pg. 465.

* Uzvišeno mjesto na sred crkve odakle djakon čita evanđelje.

ἄγγελοι
μετὰ ποιμένων
δοξολογοῦσι,
μάγοι δὲ
μετὰ ἀστέρος
ὁδοιποροῦσιν·
δι' ἡμᾶς γὰρ
ἐγεννήθη
παιδίον νέον
ὁ πρὸ αἰώνων θεός.

Kad je oko 536. god. bila restauracija sv. Sofije dogotovljena, bude Romanos tamo namješten kao *πρεσβύτερος καὶ ἐκκλησιέκδικος*. Svakako se pristojalo, veli P. Maas, dati ovako nadarenom mužu doličnije mjesto nego ga ostaviti vječnim djakonom kod neznatne sv. Marije.[25] I doista je Romanos zapremao ugledno mjesto ne samo u crkvi nego i na dvoru cara Justinijana, koji je bio i sam velik teolog i pjesnik. Nuzgredno budi spomenuto, da himan „Slava Jedinorodni" — *Ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ* — potječe od istoga cara i to iz god. 536.[26] — Romanos je u svojem životu bio uzoran čovjek i vrijedan svećenik. Istočna crkva slavi ga kao sveca i poštuje njegovu uspomenu na dan 1. oktobra. Navod P. Maasa,[27] da je bio Židovin i da je prešao na kršćansku vjeru, ne da se ničim stalno dokazati. Dan Romanove smrti je nepoznat.

2. Obilježje Romanove pojezije.

„Slatkopojac" Romanos jest najveći pjesnik kršćanskih Grka svih stoljeća. Do te visine nije se dovinuo toliko po mnoštvu svojih kontakija (oko 1000 na broju) koliko majstorskom obradbom i uzvišenošću misli. Predmetom njegovih pjesama bile su većinom svete osobe iz staroga i novoga zavjeta te sveci i mučenici.

Među najljepše Romanove pjesme spadaju svakako one, koje obrađuju osobu božanskoga našega Spasitelja. Spomenućemo samo neke: Narođenje Isusovo, Bijeg u Egipat, Prikazanje u hramu, Krštenje, Grješnica (Lc. 7. 36—50), Uskrisenje Lazara, Judina izdaja, Petrova zataja, Uskrsnuće, Sudnji dan itd. itd. Posebnim pjesmama opjevao je poredbe o deset evanđ.

[25] Die Chronologie pg. 30.
[26] Theophanes 216, 23 cf. Christ: Anthologia pg. 52.
[27] ib. l. c.

djevicama (Mat. 25. 1—13), o izgubljenom sinu (Lc. 15, 11—32) i o bogatunu i lazaru (Lc. 16, 19—31). — Od Marija sama najljepša je Naviještenje zvana ὑπαπαντή (Lc. 2, 22—39), od onih na čast svetima sv. Georgiju, Kozmi i Damjanu, Menu, Nikolaju, Theodoru, četrdesetorici mučenika itd.[28]

Hoće li pjesnik da upotrijebi koju rečenicu ili sentenciju iz sv. pisma, odjene je u samostalnu konvenirajuću formu tako, da čovjek jedva može to zamijetiti, no sadržaj i smisao ostane nepromijenjen. Neka nam posluži samo ovaj primjer:

Sv. Pavao u poslanici ad Romanos c. VIII., v.: 35.

„Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γημνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα.

Romanos u čast sv. mučenika Mena strofa 18.:

. . . οὐ γὰρ ἡμᾶς χωρίσει
τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγάπης,
τοὺς αὐτῷ ἐπελπίζοντας,
οὐ ξίφος, οὐ λιμός,
οὐ γυμνότης, οὐ φόβος,
οὐδὲν τῶν ὁρατῶν
οὐδὲ τῶν ἀοράτων.

Ili Mc. XVI., 7. gdje anđeo govori ženama:

. . . ὑπάγετε εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Romanos u pjesmi: ἄρνησις Πέτρου strofa 21.

Ἀγγέλου ἦν φωνὴ
ὁμιλοῦντος τοῖς γυναιξίν·
Ὅταν εἴπητε πᾶσιν
εἴπατε καὶ τῷ Πέτρῳ·
Μὴ φοβοῦ, εἶπεν ὁ διδάσκαλος,
ἀνάκραξον·
Σπεῦσον, σῶσον
ἅγιε, τὴν ποίμνην σου·

a) Izvori Romanovim pjesmama.

Osim ovoga što smo rekli o sv. pismu još je interesantnije gledati izvore, iz kojih je pjesnik uzimao materijal osobito pri obradbi pjesama u čast svetaca i mučenika.

[28] Točan popis Romanovih pjesama naći će čitalac u K. Krumbacher: Miszellen zu Romanos. (Abhandlungen d. k. bay. Akad. I. Kl. XXIV Bd. III. Abt.). München 1907. str. 105.

Ovdje nas susreće još neriješeni problem: u kakvom naime odnošaju stoji hagiografija prema himnografiji. Sigurno je, da se jedna od druge ne da odijeliti niti rastaviti, jedna drugu nadopunjuje. Pomoću pojedinih himni moći je na primjer rekonstruirati prvobitni tekst odgovarajućih vitâ, i obratno iz prozaičnoga teksta moći je zaključiti na izvor pojedinim himnima.[29]

A kako stoje himni Romanovi prema njihovim izvorima zapitaće tkogod. I Romanos je uzimao građu od druguda, najviše iz prozaičnih tekstova pojedinih svetačkih životopisa. Od tih izvornih tekstova najveći dio posve je propao ili se sačuvao samo fragmentarno, vrlo ih je malo, koji su do nas došli u prvobitnoj cjelini. Sasvim razumljivo, jer sve osobe, o kojima pjesnik pjeva, spadaju u prvih pet vjekova. Spominjemo samo nekoje od tih pjesama. Pjesan o sv. mučeniku Meni imala je za temelj neki izgubljeni martyrium sti Menae.[30] Pri pjesmi o četrdesetorici mučenika služio se Romanos isto tako izgubljenim nekim životopisom,[31] ali i vijestima iz sv. Basilija, Grgura Niškoga i Efrema sirskoga, o čemu opširnije niže. Slično i kod najslabijega njegovoga himna u čast sv. Trifuna.[32]

Nekim opet Romanovim pjesmama i ako s velikim trudom možemo doći na izvor n. pr. pjesmi u čast sv. Simeona Stylite,[33] Kuzme i Damjana,[34] sv. Jurja[35] i sv. Pantalejmona.[36] — U mnogima pak preradio je propovijedi nekih teologa četvrtoga i petoga stoljeća, osobito propovijedi Basilija, biskupa izaurijske Seleukije (431—458).[37] Tako i prekrasni himan *ὑπαπαντή* po-

[29] Prvi naputak ovakvoga rekonstruiranja podao je nezaboravni bizantinolog K. Krumbacher u Miszellen zu Romanos pg. 44.

[30] Vitae, što ih sad posjedujemo u Analecta Bollandiana III (1884) str. 258—250, zatim izdanje K. Krumbachera u. Abhandlungen d. b. Akad. 1907. dadu samo naslućivati prvotni original.

[31] O. v. Gebhardt: Acta martyrum selecta, Berlin 1902 str. 171.

[32] Jedan martyrium u Migne Patr. gr. CXIV. col. 1311—1328.

[33] J. B. Pitra: Analecta sacra I, XXVII.

[34] Waugnereck: Syntagmatis historici . . . Wien 1660. pg. 6.

[35] Kod ovih kontakija označuje pjesnik točno svoj izvor: životopis od nekoga Pasikrata izdan od A. Ehrharda u Abhandl. München 1912.

[36] Byz. Zeitschrift VI. i L. Sternbach: Dissertationes classis philol. Academiae Cracoviensis XVI (1892) pg. 218—303.

[37] P. Maas: Das Kontakion. Mit einem Exkurs über Romanos und Basileios von Seleukia (Byz. Zeitschrift XIX (1910) str. 285—306.

kazuje često tragova Basilijeve propovijedi o presv. Bogorodici.[38] U ovim pjesmama u čast svetaca nije Romanos pokazao tolike originalnosti i pjesničkoga talenta, kao što u onima, za koje je uzimao građu iz sv. pisma. Razlog tome biće, što je u prvima imao štošta da skrati ili preinači, mjestimice doda nešto, što nije bilo u njegovom prvotnom vrelu, a što je doznao od druguda; kod drugih naprotiv nije imao ništa da skraćuje ili dodaje, tu je imao samo da sakupi svu svoju misaonu snagu i da zaroni u dubine sakrivene mudrosti Božije, da je sam shvati, i tako da je i čitaocu preda shvatljivu. I Romanos je bio u tome majstor.

b) Dogmatička i moralna tendencija.

Osobita karakteristika bizantinskoga duševnoga života bio je živi interes i zanimanje oko teoloških pitanja. Ljudi iz najnižih pučkih slojeva do najviših dvorskih krugova, od najneznatnijih seoskih činovnika pak do najuglednijih logotheta i protovestijarija bavili su se jednako pretresivanjem najzamršenijih bogoslovskih pitanja. To je već ležalo u samoj duši grčkoga naroda, koja je vazda pokazivala ljubav za špekulaciju i misticizam. Nije čudo ako i Romanos nije mogao ostati izoliran. I u njegovim pjesmama opaža se duh tadašnjega vremena i po svima se kao crvena nit provlači dogmatička tendencija.[39]

Promatramo li Romanove pjesme s čisto dogmatičkoga stanovišta, moći ćemo po njima zaključiti na dosta neznatnu dogmatičku erudiciju njihovog autora. Definiranu crkvenu istinu znade on predivno uzveličati, ali u sam problem ne ulazi. Osobitu privlačivost za pjesnika imaju dvije naravi Gospoda našega Isusa Hrista. U pjesmi o Petrovoj zataji ovako ih veliča:[40]

Οὐκ οἶδας τὸν ἄνθρωπον,
ὦ Πέτρε, ὡς ἔφησας;
οὐκ οἶδας τὸν ἄνθρωπον;
μή τι τοῦτο θέλεις λέγειν
ὅτι ἄνθρωπον οὐκ οἶδας ψιλόν[41]
ἀλλὰ καὶ θεόν;

[38] Migne Patr. gr. t. 85 col. 448. Maas ib. . .
[39] Vidi navode u P. Maas Chronologie . . . pg. 13—24.
[40] Strofa 16. Izdanje Krumbacherovo: Studien zu Romanos pg. 127.
[41] *ἄνθρωπος ψιλός* nazivlje Hrista Origines, Theodor de Mopsuestia (Mansi IX. 528.)

Μὴ ἄρα διδάξαι
τοὺς ἀνόμους ἐσπουδάσας,
ὅτι θεὸς πέλει
ὁ σταυρωθείς;
εἰ γὰρ καὶ ἔπαθεν σαρκὶ
(καὶ) σάρκα φέρων
ὁ ἄσαρκος ἦλθεν
ἐκ τῆς Μαριάμ,
Ἀλλ' οὖν ἐστὶ θεὸς
καὶ οὐ θνήσκει θνήσκων σαρκι.
ὡς ὁρᾶται, κρατεῖται·
ὡς δὲ μὴ θεωρεῖται,
οὐδενὶ πρόσκειται ἢ μόνοις τοῖς
κραυγάζουσι.
Σπεῦσον, σῶσον
ἅγιε, τὴν ποίμνην σου.

Isto tako ne ulazi niti u bitnost hereze, koju odsuđuje; pače je često niti ne pozna nego po imenu. Mnogoputa znade biti agresivan, a heretika naprosto izgrdi.

Temelj Romanovoj dogmatici jesu definicije sabora kalcedonskoga i crkveni zakoni cara Justinijana.[42]

Protiv heretika Nestorija i njegove nauke obara se u pjesmi o silasku Kristovu u pretpakao (strofa 13.). Niže u strofi 16. iste pjesme ima na umu Dokete[43] kad veli:

Νευρωθέντες τοῦ Παύλου τοῖς ῥήμασι
οἱ πικρῶς νοοῦντες
καὶ κακοτρόπως ἑρμηνεύοντες
ἐπουράνιον σάρκα σημαίνουσι
προσλαβόντα Χριστὸν καὶ οὐχὶ ἐκ μητρός.

Pod imenom Maniheja razumije Romanos monofizite kao i mnogi njegovi savremenici, napose car Justinijan,[44] dok u himnu o Petrovoj zataji (strofa 21.) označuje Novacijanovu nauku, po kojoj su svi grješnici isključeni od neba:

Οὐδεὶς ἀναμάρτητος
οὐδεὶς ἀπελεύτητος·
μὴ ὀλιγωρήσητε,

[42] Chronicon Paschale I, 635 — Mansi IX, 537.
Hamilcar S. Alivisatos: Die kirchliche Gesetzgebung des Kaiser Justinians I. [Neue Studien zur Gesch. d. Theologie und Kirche. Herausgegeben v. Bonwetsch und R. Seeberg H. XVII.] Berlin 1913.

[43] P. Maas: Chronologie pg. 15.

[44] Mansi VIII, 1062. i dalje. Pjesma u čast sv. Dimitriju str. 17. P. Maas pg. 21.

ἐγὼ μόνος δίχα μώμου·
διὸ ἅπασιν ὑμῖν ἐφαπλῶ
τὴν δωρεάν.

Protiv monoteleta uperena je 13. strofa prve pjesme o deset djevica, a u „strašnom sudu" za nedjelju mesopustnu posvećuje pjesnik punih trinaest strofa Antikristu prema poznatim tradicijama o Antikristu na koncu svijeta.[45] Zanimivo je, što Romanos veli o spoznaji djavola. U pjesmi u čast četrdesetorice mučenika[46] dokazuje, da djavao nikako ne može poznati budućnosti čovječje. Da li se Romanos izrazio i o znanju Kristovu, o pitanju, koje se u novije vrijeme toliko pretresa,[47] teško je išto ustvrditi prije nego uzimademo sva štampana pjesnikova djela. Tu i tamo opažaju se možda neke misli protiv agnoëta.

Što se tiče treće osobe presv. Trojstva, Boga Duha Sv., spominje ga pjesnik samo ondje, gdje uopće govori o svima trima osobama bez ikakve polemičke tendencije. U šestom stoljeću, u kome je živio Romanos, polemika o Duhu Sv. još nije bila izbila na površinu. Jedino u pjesmi *ὑπαπαντή* (vers 156) postavlja ga odmah iza Oca, valjda naznačujući time nauku istočne crkve.[48]

S ovom dogmatičkom tendencijom zgodno je spojio Romanos u svojim pjesmama i moralno-poučni elemenat. Sad je pokušao izraziti koju općenitu misao, sad opet subjektivnu refleksiju, sad jednu i drugu zgodno združuje u kratku moralnu pouku, s kojom i završuje pjesmu. No često se ova općenita moralna poduka nalazi i na početku. Romanos

---

[45] Vidi W. Bousset: Der Antichrist in d. Überlieferung des Judentums, des neuen Testaments und d. alten Kirche. Göttingen 1895, pg. 88, 90, 104, 115, 126, 129, 134 . . .

[46] Strofa 11—13 izdao K. Krumbacher: Miszellen pg. 16.

[47] Marić Jos.: De agnoëtarum doctrina. Zagreb 1914. Schulte E.: Die Entwicklung der Lehre vom menschlichen Wissen Christi bis zum Beginne der Scholastik (Forschungen zur christl. Litteratur und Dogmengeschichte XII B) Paderborn 1914. K obadvjema sravni F. Diekamp: Über das Wissen der Seele Christi (Theologische Revue XIV (col. 98—108). Münster i. W. 1915.

[48] Razvoj nauke vidi u Bach: Dogmengeschichte d. Mittelalters II. Bd. Wien 1875, str. 784. i dalje.

si je svjestan, da pjesnik ne pjeva samo za sebe, da zadovolji svojem pjesničkom nagonu, nego i da drugih pouči i odgoji. Tako n. pr. opominje, da post ne koristi ništa, ako se čovjek ne oslobodi od zlih misli i čina,[49] kod dobrih djela Bog najviše gleda na dobru volju. On promatra sudbinu dobrih i zlih i potiče čovječanstvo, neka svojim dobrim djelima kupi milosrđe Božje.

e) Historički momenat i dramatički karakter.

Makar je Romanos crkveni pjesnik par excellence, ipak u svojim pjesmama nije mogao mimoići onih svjetskih događaja, koji su se najsilnije isticali u njegovom vremenu, i koji su bili narodu u svježoj uspomeni, osobito pak onih ne, koji su bili s crkvom u kakovu savezu ili bi za nju imali budi kakovu vrijednost. Radi ograničenosti teme, spomenućemo ovdje samo nekoje. U pjesmi „Božje kazne“ spominje spoznatu *νικα*-revoluciju god. 532., kod koje je poginulo više nego 40.000 ljudi, i restauraciju sv. Sofije god. 537.[50] Glad i kugu za vladanja Justinijanova opisuje Romanos vrlo često,[51] tako i izvanjske ratove.[52] Što se tiče Asiraca i Izmaelita,[53] dokazao je de Boor[54] i Van de Veu[55] protiv K. Krumbachera,[56] da se imaju razumjeti Perzijanci i Saraceni, nikako ne Arapi. I potres na 9. jula 552. god., uslijed koga se more povuklo na milju daleko od kopna, i koga spominju savremeni povjesničari Malalas, Theophanes i Kedrones našao je mjesta u pjesmi na čast sv. Stjepana.[57]

Ove ako i neznatne historičke bilješke od neprocijenjene su bile važnosti, da je P. Maas mogao točno odrediti vrijeme, kad je živio ovaj veliki grčki pjesnik.

Još je jedna stvar, koja Romanovu poeziju čini osobito živom, to je njezin dramatički karakter. Dok u nekim pjesmama prevlađuje obljubljena dramatska forma — dijalog, nose

[49] Izdanje Krumbacherovo u Umarbeitungen bei Romanos (Sitzungsberichte der k. bay. Akademie Bd. II. Cl. I.). München 1899. str. 64.

[50] P. Maas: Chronologie pg. 4. i dalje ...

[51] U pjesmi *εἰς τὰς δέκα παρθένους* vers 73, 76.

[52] ib. vers. 54, 75, 172, 342.

[53] ib. strofa 17.

[54] Byz. Zeitschrift IX. 633.

[55] Byz. Zeitschrift XII. 153.

[56] Umarbeitungen str. 142.

[57] Strofa 3. Maas: Chronol. pg. 8.

druge na sebi sve uslove potpune drame. Pače opaziti je i staroklasični kor.[58] U stvaranju monologa prestigao je Romanos ne jednoga klasika moderne drame, ako ne stoji uopće osamljen među njima.[59]

3. Odnošaj Romanov prema drugim crkvenim pjesnicima.

a) Sv. Efrem Sirski.

Mlado je kršćanstvo uhvatilo duboki korijen ne samo kod grčkoga i rimskoga naroda, nego i kod semitskoga — kod mladih Siraca, i za kratko procvalo do neslućene visine. I to mlado kršćanstvo, koje već u svojoj bitnosti ne razdvaja pojedinih naroda među sobom, nego ih združuje i sjedinjuje, dovelo je u kontakt narod sirski s grčkim, i jedan je počeo uplivisati na drugi. Ne samo u crkvenoj umjetnosti, hagiografiji i liturgiji bili su Sirci naprednij, nego i u onoj grani crkvenoga života gdje su Grci stvorili čudo — u pojeziji. Nije stoga ništa osobita, ako su i Grci štošta poprimili iz Sirije.

I pjesnik Romanos je ovisan u svojim pjesmama od Siraca, i to najviše od sv. Efrema († 373.).

Ovaj otac sirske pojezije pjevao je svoje pjesme u Nisibim i u Edesi. Njihova je forma dvojaka: epsko-didaktična — Mîmrâ, i korsko-lirična — Madhrâšâ —, dok treća forma Sugitha kod Efrema nije tako česta.[60] Efremove pjesme u ovoj prvoj formi o Abrahamu, Josipu, o četrdesetorici mučenika bile su već za života njegova prevedene na grčki jezik[61] tako, da ih je Romanos doista i u grčkom prijevodu mogao upotrijebiti, premda je naš pjesnik umio i sirski. Ovo upotrebljavanje sirske forme u grčkoj pojeziji kod Romana ne će nam biti zazorno, ako spomenemo, da je već i Proklo († 447.) upotrijebio sirsku Sugithu u svome govoru na čast presv. Bogorodice.[62] Naš pjesnik je upotrijebio obadvije forme i mîmru i madhrâšu

---

[58] *Εἰς ἄρνησιν Πέτρου* strofa 14, 16, 17.

[59] U pjesmi o Egipatskom Josipu.

[60] R. Duval: La littérature syriaque. Paris 1907; A. Baumstark: Die christlichen Literaturen des Orients. 2 Bde. Leipzig. 1912.

[61] S. Mercati: S. Ephremi Syri opera. Roma 1915. „Bogosl. Smotra“ VI. str. 297.

[62] Migne Patrol. Gr. 65 col. 740. B.

u pjesmama o sudnjem danu, o egipatskom Josipu,[63] u čast četrdesetorice mučenika a nadasve u pjesmi o ponovnom dolasku Spasiteljevom.[64] Koliko nadvisuje Romanos Efrema pokazaće nam ova mala usporedba iz pjesme o četrdesetorici mučenika.[65]

Efrem:

Ἐννέα μῆνας αὐτὸν
ἐβάστασα ἐν γαστρί,
ἵνα κατελθὼν ἴδῃ
τῆς ἠπείρου τὰ πλάτη·
βαστάσω δ' αὐτὸν πάλιν
μικρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων,
ἵνα ἀνελθὼν ἴδῃ
τῶν οὐρανῶν τὰ κάλλη·
ἡμαγμένον ἐν μήτρᾳ
περιέφερον αὐτόν,
ἕως οὗ μετὰ πάντων
ἀπέτεκον ἄνθρωπον·
ἡμαγμένον δὲ πάλιν
τίθημι ἐν τραχήλῳ,
ἕως οὗ μετὰ ὄχλου
χορεύσῃ τῶν ἀγγέλων·
ἅπαξ αὐτὸν ἐκ μήτρας
προσήνεγκα τῷ κόσμῳ,
καὶ ἦλθεν ἔχων σῶμα
θνητὸν καὶ ἐπίκηρον·
δεύτερον δὲ ἐπ' ὤμων
προσφέρω τῷ ὑψίστῳ,
καὶ ἀθάνατον λοιπὸν
ἔχω αὐτὸν ἐν πᾶσιν·

Romanos:

Πάντα τὰ πάθη ἐνίκησε
μήτηρ φέρουσα
ψυχοῤῥαγοῦνθ', ὃν ἔτεκεν·
ὡς γὰρ οἱ πάντες προέλαβον
ἔπαθλα λαβόντες
τῆς ζωῆς τῆς αἰωνίου
τῷ Χριστῷ παριστάμενοι,
τὸν υἱὸν θεωρήσασα
μὴ τελευπήσαντα
ἀνεβόα σὺν δάκρυσιν·
Ὡς ἐν κοιλίᾳ πάλιν βαστάζω
ὃν ἔτεκον ἐν πόνοις·
ἐγὼ νῦν τοὺς ὤμους δείξω
ὥσπερ μήτραν μοῦ δευτέραν·
φθάσον προλαβόντας,
στῆθι ἐπὶ θρόνου·
Χριστός σε ἀνεκδέχεται.
μὴ λάθῃ μου, τέκνον μου,
ὡς χάριτι πίστεως
στεφάνων ἐτύχετε·

Odnošaj ovih dviju pjesnika označio je K. Krumbacher ovako .... „im ganzen ist Romanos geschmackvoller und einfacher als der Syrer, der sowohl in der rhetorisch-poetischen Ausmahlung als in der vergleichenden Beiziehung von Personen des Alten und Neuen Testaments in orientalisches Übermass verfällt. In metrischer Hinsicht stehen die kunstvoll und mannigfaltig ausgearbeiteten Strophen des Romanos turmhoch über der ermüdend eintönigen Leierkastenmelodie des Ephräms".[66]

[63] Plač nad grobom Rahelinim.

[64] Th. Wehofer O. P. Untersuchungen zum Liede d. Romanos auf die Wiederkunft des Herrn (izdali A. Ehrhard i P. Maas u Sitzungsberichte d. phil. hist. Kl. der Wiener Akademie 154. Bd.) Wien 1907.

[65] Prema K. Krumbacheru Miszellen pg. 82.

[66] Miszellen pg. 83.

Romanos nije vadio pojedinih sentencija iz Efremovih djela, niti se servilno držao Efremova teksta, on je samostalno obradio samo istu materiju i ovdje ondje se poslužio istom dispozicijom kojom i Efrem.

b) Naš je pjesnik upotrijebio i djela grčkih sv. otaca: Basilija Velikoga, Joana Zlatoustoga i Grgura Niškoga.[67]

c) Andrija Kritski.

Veličina kao što je bio Romanos nije mogao ostati i bez upliva na poznija vremena. Sto godina kasnije ugledao se u nj veliki grčki crkveni pjesnik Andrija, nazvan Kritski. Pjesme Andrijine su dogmatičke naravi i suhe, one mogu dobro poslužiti kao točke za razmatranje, ali utisak pojezije u duši čitatelja nijesu u stanju ostaviti. Jedino gdje se Andrija poslužio istim izvorom, kojim i Romanos tamo je i uspio. Tako se samo može razjasniti upadna sličnost među jednim i drugim.

Pomoću takovih zajedničkih izvora možemo riješiti i teškoću, koju je iznio S. Petrides[68] o Romanovoj kompilaciji pjesnika Kyriaka.[69]

Na koncu nam se može nametnuti pitanje kakva je

4. Važnost Romanova za grčku crkvu.

Mnoge od pjesama Romanovih postale su svojinom grčke crkve sve do današnjega dana, ali razmjerno prema količini pjesama usvojeno ih vrlo malo i to najviše fragmentarno. U grčkim bogosluženjima dolaze ipak najljepše Romanove pjesme, i baš po ovim pjesmama dobile su crkvene otprave neobični svoj čar, pred kojim iščezava sve drugo. Tako su usvojene prve strofe njegove prekrasne pjesme o strašnom sudu na nedjelju mesopustnu, pjesma *ὑπαπαντή* za praznik „Sretenija" na dan drugoga februara (valjda po nalogu cara Justinijana), no na žalost od ove samo strofa prva a od treće jedna čest. Na nedjelju siropustnu (prva pred velikim postom) recitira grčka crkva Romanov „planctum Adami a paradiso exclusi". U crkvenim

[67] Mnogi navodi u D. Rousso: Studi Bizantino-Romine Bukarest 1907, str. 51. i dalje; Krumbacher ib. 82.

[68] Echos d' Orient IV (1901) str. 282—287.

[69] K. Krumbacher: Romanos und Kyriakos (Sitzungsberichte d. Münchner Akademie 1902.).

otpravama na veliki četvrtak vjerojatno je naumice ispuštena scena o zatajenju Petrovu iz pjesnika Romana radi nekih manje prikladnih ulomaka. Mjesto toga je rađe uzet događaj o izdaji Judinoj. Zato o zatajenju Petrovu u štampanim triodima (počevši od mletačkoga 1538.) nema niti spomena, dok iz nekih rukopisnih trioda vidi se, da je na veliki četvrtak prevladavala otprava na uspomenu zatajenja Petrova. Kad su nastale ovakve reforme u grčkoj crkvi, ne možemo ništa reći, dok se više svjetla ne unese u razvoj grčkih liturgija uopće; a koje pjesme u današnjim crkvenim knjigama potječu od Romana, koje od drugih pjesnika, znaćemo samo onda, kad budemo imali kritično izdanje svih liturgičkih grčkih crkvenih pjesama, do toga pak časa proći će možda i stoljeće.

Makar je Romanos pojao u vrijeme, kad je još crkva živjela jednom dušom, dakle više stoljeća prije istočnoga raskola, ipak su njegove pjesme na zapadu ostale nepoznate, premda je zapadna crkva više puta usvojila grčke crkvene pjesme. Poznati himan „gloria in excelsis Deo“, koga je uveo papa Telesfor (125—136),[70] a Simah (498—514)[71] naredio, da se uzimlje svake nedjelje, pjevao se na zapadu sve do u srednji vijek na jeziku grčkom.[72] Jedini možda upliv Romanov možemo naslutiti u pjesmi „dies irae, dies illa“ od Tome Celana iz XIII. stoljeća. Ova pjesma s Romanovom o posljednjem sudu ima neobičnu sličnost; po svoj prilici služio je naš pjesnik Celanu kao uzor.[73]

Sasvim je naravno da Romanos u svim svojim pjesmama nije mogao uvijek dosegnuti iste visine, zaprječivala mu to sličnost predmeta, koje je opjevavao i ograničenost izvora, iz kojih je uzimao građu. No do one visine, do koje se digneo Romanos, nije se uzvinuo niti jedan crkveni pjesnik prije niti poslije njega ne samo u Bizantu nego uopće u cijelom kršćanskom svijetu. Romanos je Bogom nadahnuti pjesnik one periode crkvenoga života, kad su istok i zapad živjeli pravom Kristovom ljubavlju i kao takav on je i trajni spomenik crkvenoga jedinstva, a ujedno i zalog, da samo iz takvoga jedinstva mogu izaći veleumi kao što je bio pjesnik Romanos.

---

[70] L. Duchesne : Liber Pontificalis I, 129.
[71] ib. pg. 263.
[72] K. Krumbacher : Geschichte d. byz. Literatur pg. 661.
[73] ibidem pg. 682.

Pojam istine u Kantovoj i skolastičkoj filozofiji.

Piše: Dr. S. Zimmermann.

1. Zadaća je teoretskog kriticizma, da ispita onu svezu izmedju našeg pomišljanja i misaonih predmeta, na kojoj se osniva općenita i nužna (znanstvena) spoznaja iskustva. Ovaj glavni noetički problem riješava Kant u „transcendentalnoj dedukciji čistih razumnih pojmova" na temelju alternative: ili predmeti omogućuju pomisao, ili obratno, pomisao omogućuje predmete".[1]

Naivni realizam drži, da naše pomišljanje sadržaje apsolutno realnu zbiljnost iskustvenih predmeta. Ovaj nekritički realizam nije si naime svjestan razlike izmedju pomišljanja i apsolutne realnosti, te misli, da u sadržaju našeg pomišljanja upoznajemo realne predmete kako o sebi (an sich) postoje. I apsolutni idealizam poriče razliku izmedju pomišljanja i objektivne realnosti, ali na drugi način nego naivni realizam. S gledišta apsolutnog idealizma uopće ne postoji zbiljnost, koja bi bila neovisna o našoj svijesti, već je sav realni bitak istovetan s opažajnim sadržajem (Wahrnehmungsinhalt). Nekritički realizam priznaje apsolutnu realnost te ju prenosi u naše pomišljanje, a apsolutni idealizam drži, da realni bitak uopće ne postoji sam za sebe, već samo obzirom na našu svijest t. j. u koliko je istovetan s pomišljanjem. Naivni dakle realizam smatra apsolutno realnu zbiljnost kao predmet iskustva, te uči da ovu zbiljnost neposredno opažamo; apsolutni pako idealizam istovetuje iskustvene predmete s opažanjem, kojemu pripada samo imanentni bitak. Posve drugo opet gledište zastupa kritički realizam. On dobro razlikuje izmedju opažanja i zbiljnosti, koja je o nama neovisna. Izmedju svjesnih sadržaja i transcendentnih bića postoji uzročna sveza, tako te sadržaji predodžbenog opa-

[1] K. č. u. (Kritika čistog uma, Kehrbach) 109.

žanja pretstavljaju poredak realnih bića. Naše opažanje nije dakle samo imanentne vrijednosti, već je u stvarnoj svezi s transcendentnim svijetom, pa zato opažajni sadržaji omogućuju spoznaju realnih bića. Budući dakle da naše pomišljanje imade realni svoj osnov u transcendentnoj zbilji, zato na temelju ove realne sveze dobiva pomišljajni sadržaj vrijednost objektivnog iskustva. Drugim riječima: sa stanovišta kritičkog realizma imadu pomišljajni sadržaji vrijednost iskustvenih predmeta zato, jer u svijesti našoj zastupaju transcendentne stvari o sebi (Dinge an sich). Sad se još pita: koje značenje imade pojam iskustvenog predmeta u Kantovom kritičkom idealizmu?

Po nauci Kantovog kriticizma ograničena je vrijednost naše spoznaje na pojavni svijet. Izmedju spoznavaoca i transcendentnog svijeta nema uzročne sveze, na kojoj bi se osnivala objektivnost naše spoznaje. Stvari o sebi, u koliko im pripada apsolutna realnost, nijesu pristupne našoj spoznaji; pa za to se objektivni karakter pojavâ ne može istumačiti u svezi sa stvarima o sebi. Budući da su apriorni oblici zornosti (Anschauung) i razuma jedini uvjeti, koji omogućuju općenitu i nužnu spoznaju, s toga se objektivna realnost spoznajnog sadržaja ne može drugdje tražiti, već isključivo u našem pomišljaju. Sa stanovišta Kantovog fenomenalizma ne smijemo tražiti predmet razumnih kategorija u transcendentnom svijetu, već nam je ostati unutar granica svijesti ljudske. Pa upravo za to, jer se dosljedno s teoretskim principima kriticizma može objektivna vrijednost iskustva istumačiti jedino u svezi s nekim predmetom misaone svijesti ljudske — upravo za to je isključena mogućnost, da bi taj predmet bio noumenalan. Noumenalni predmet ne znači drugo, nego samu stvar o sebi, u koliko je predmet razumne zornosti. Budući pako da je naša zornost osjetna, s toga je noumenalna spoznaja za nas problematične vrijednosti, kao što je i zorni razum za nas problematičan. Drugim riječima: za našu spoznaju, koja je vezana uz osjetno predočavanje, uopće ne postoji noumenalni predmet, pa za to i ne možemo s tim (obzirom na našu spoznaju tek mogućim) predmetom stavljati u snošaj naše pomišljanje. Kad bi noumenon imao značiti zbiljski predmet naše spoznaje, tad uopće ne bismo imali osjetne zornosti, a dosljedno tome, ne bismo spoznavali pojave, već stvari o sebi. Iz svega ovog izlazi, da objektivnu realnost iskustva treba stegnuti na imanentnu

sferu svijesti ljudske t. j. pojave moramo dovesti u snošaj jedino s nekim predmetom našeg pomišljanja. — Ali sada tek nastaje pravi problem: ako je onaj predmet, koji pojavama iskustvene spoznaje podaje objektivnu realnost, tek sadržaj našeg pomišljanja, kako onda uopće može biti govora o realnoj vrijednosti spoznaje? Zar nije pomišljajni predmet, koji bi imao omogućiti iskustvenu spoznaju, tek subjektivno stanje naše svijesti? Rekosmo naime, da predmet pojavâ nema apsolutne realnosti (jer ne postoji realna sveza izmedju pomišljanja i stvari o sebi); a ima li kakove realnosti, koja bi unutar svijesti naše bila neovisna o samom pomišljanju, tako da bi na ovu imanentnu realnost mogli svesti sve pojave? Da jedan svjesni sadržaj uzmogne podati objektivnu vrijednost kojem drugom svjesnom sadržaju (pojavi), iziskuje se, da onaj prvi već imade objektivnu vrijednost. A objektivnu vrijednost može svaki svjesni sadržaj dobiti samo ako ga pomišljamo u snošaju s predmetom — i tako se opet pita: gdje je taj objektivni momenat, koji omogućuje, da sadržaj našeg pomišljanja dobije objektivnu vrijednost iskustva? Ovo je pitanje od najveće važnosti u istraživanju misaonih zakona i odredjivanju spoznajnih granica, te je upravo ovo pitanje zadalo Kantu (po vlastitom njegovom priznanju K. č. u. 8) najviše muke.

Pita se: je li onaj predmet, s kojim stavljamo pojave u snošaj, odnosno koji podaje pojavama objektivnu vrijednost iskustva, je li taj predmet neovisan o našem pomišljanju, ili mu samo u toliko pripada objektivna realnost, u koliko je on funkcija našeg pomišljanja? Locke i Hume drže, da se razumni pojmovi nalaze u empiričkom opažanju. Razlika je izmedju oba nazora u toliko, što Locke nedosljedno proteže spoznáju i izvan iskustvenih granica, a Hume priznaje samo iskustveno znanje, kojemu se sva vrijednost sastoji u subjektivnoj nužnosti ponavljane asocijacije. Čista matematika i opće naravoslovlje obaraju ispravnost empiričkog tumačenja o spoznajnoj vrijednosti. Povrh toga vodi Lockeov nazor o nadiskustvenoj spoznaji u „sanjarstvo“ (Schwärmerei), a Humeovo poricanje apriornih pojmova vodi do skepticizma.[2] Za to namjerava Kant ispitati, ne bi li se ljudski um dao „sretno provesti izmedju obe ove klisure“. Da uzmognemo Kanta proslijediti, valja dozvati u pamet njegovu nauku o dvostrukoj zadaći naših spo-

[2] K. č. u. 111.

znajnih moći. Osjetilnost ili receptivnost podaje svijesti našoj nesredjenu, mnogostručnu gradju osjetnih kakvoća. Ovu osjetnu gradju naše zornosti dovodi razum na razne načine (t. j. po kategorijama) u odredjenu, nužnu svezu. Predmet iskustva nije sadržan u osjetnosti, a niti isključivo u kategorijama; objektivna empirička pomisao (pojava) jest produkt obih spoznajnih činbenika. Kategorije omogućuju odredjenje (Bestimmung) empiričkih pomisli, ili drugim riječima: kategorije omogućuju iskustvene predmete u koliko empiričkim pomislima daju karakter općenitosti i nužnosti. Ako uzmemo objektivnu pomisao bez osjetnog sadržaja (Empfindung), tada više ne može biti govora o stanovitom, odredjenom, pojedinačnom predmetu iskustva, jer su svi pojmovi bez predodžbenog sadržaja „prazni". Ono što nam preostaje kad smo iskustvenom predmetu oduzeli osjetnu mnogostručnost (das Mannigfaltige), nije drugo nego neki predmet uopće. Pojam ovog neodredjenog predmeta, koji ne sadržaje ništa empiričko, već je puki oblik objektivnosti, taj pojam jest apriorni uvjet za mogućnost iskustva, jer je na razne načine (= kategorijalno) sadržan u predodžbenim elementima. „Ako dakle imade čistih pojmova a priori, to oni dakako ne mogu sadržavati ništa empiričko: ali oni svi mora da budu apriorni uvjeti za mogućnost iskustva, te se jedino na tome osniva objektivna njihova realnost".[3] Da mnogostručna gradja osjetne zornosti uzmogne dobiti objektivnu vrijednost t. j. da od nje nastane iskustvo, treba ju svesti na čiste razumne pojmove. Ponajprije se iziskuje, da pojedine osjetne elemente sastavimo u jednu pomisao. Ova sintetička činitba može pripadati samo razumnoj moći, kojoj je zadaća spajati sastavne dijelove naše zornosti. „Ali pojam spojitbe uključuje povrh pojma o mnogostručnosti i njene sinteze još i pojam jedinstva. Spojitba jest pomisao sintetičkog jedinstva u mnogostručnosti".[4] Za mogućnost objektivne pomisli iziskuje se dakle ne samo mnogostručna osjetna gradja i sinteza, već se povrh toga još iziskuje nužna pripadnost pomišljajnih elemenata. Pomisao jedinstva ne nastaje iz spojitbe, već nasuprot ovo sintetičko jedinstvo upravo omogućuje nužnu spojitbu mnogostručnih osjeta. Na osnovu objektivnog jedinstva u našoj svijesti nastaje nužnost sinteze odnosno objektivni karakter našeg mišljenja. Dakako da ovo

[3] K. č. u. 113.
[4] ib. 658.

jedinstvo, koje „a priori pretiče sve pojmove spajanja“ (659), ne može biti istovetno s kategorijom jedinstva, jer se sve kategorije već osnivaju na spojitbenim činitbama. Sve ono što se u empiričkoj svijesti zbiva, mora se dakle osnivati na transcendentalnom jedinstvu, koje se zove transcendentalna apercepcija. Na ovoj se apercepciji osniva nužna sveza svih pojava. Budući pako da sve pojave, štogod ih spoznajemo, prati pomisao jastva, s toga je transcendentalna apercepcija istovetna s transcendentalnom samosvijesti. Jastvena (sopstvena) pomisao ne može se nalaziti u zornosti, već se sastoji u mišljenju, pa za to je i čista samosvijest istovetna s čistim misaonim jedinstvom, koje je ispred svakog iskustva uvjet za mogućnost empiričke svijesti. Svijest o istovetnosti transcendentalnog jastva sačinjava dakle objektivnost ili zakonitost pojavâ. Stvari, u koliko se nama pojavljuju, postoje samo u svijesti našoj, pa zato i zakoni objektivne zbiljnosti ne pripadaju stvarima o sebi, već stvarima u koliko ih pomišljamo. Prirodni zakoni osnivaju se na našem mišljenju, a budući da predmeti iskustva nijesu drugo nego primjena prirodnih zakona, s toga se mogućnost iskustva osniva na čistoj samosvijesti kao transcendentalnom uvjetu empiričke svijesti. „Jer empirička svijest, koja prati razne pomisli, jest sama po sebi rastrešena i bez sveze (Beziehung) s identičnošću subjekta. Ova sveza ne nastaje dakle time, što svaku pomisao svjesno pratim, već što jednu drugoj dodajem te sam si svjestan njihove sinteze. Dakle samo u toliko, što ja u jednoj svijesti mogu da spojim mnogostručne pomislî, biva omogućeno, da pomišljam istovetnost svijesti u sámim tim pomislima...“ (660). Kad kažem, da neke pomisli meni pripadaju, onda to znači toliko, da su sve te pomisli spojene u jednoj samosvijesti, jer bi inače imao tako različito sopstvo, kao što su različne i pomisli. Ovo sintetičko jedinstvo samosvijesti jest osnov istovetnosti u apercepciji, koja a priori pretiče sve naše mišljenje. Sva dakle mnogostručnost zornosti dobiva objektivnu vrijednost na taj način, što ju razum, kao apriorna moć spajanja, svodi na jedinstvo apercepcije (661). „Sintetičko jedinstvo svijesti jest dakle objektivni uvjet svake spoznaje... jer se bez ove sinteze ne bi mogla mnogostručnost u svijesti mojoj spojiti“ (663). Samosvijest znači dakle isto što i transcendentalna sinteza, a razum je prema tome istovetan s objektivnim zakonima pojavâ t. j. s kategorijs m

funkcijama; ili drugim riječima: spontanost razuma ne znači drugo nego odredjena, stalna sveza zornih pomisli. Prirodni zakoni ujedno su zakoni razuma, a objektivni uvjet njihov jest transcendentalna samosvijest. Mnogostručnost nije dakle proizvod receptivnosti, niti su kategorije proizvod spontane funkcije razuma, već su oba ova elementa sastavne oznake objektivnih pomisli. Razlika izmedju receptivnosti i spontanosti tiče se našeg pomišljanja samo u koliko ga motrimo s gledišta objektivnih uvjetâ, a ne s psihološkog gledišta. Time se hoće reći, da se predodžbeno opažanje i razumno spajanje ne može shvatiti kao subjektivni izvor, iz kojeg nastaju pomišljajni predmeti, već se receptivnost i spontanost imadu razumijevati kao uvjeti, o kojima ovisi objektivna vrijednost pomišljanja. Razumne kategorije, u koliko unašaju nužnu sintezu u mnogostručnu zornost, jesu dakle uvjet, koji omogućuje objektivnu realnost iskustva. Objektivni karakter ne nalazi se u pojavama sâm o sebi, već ga mi svojim kategorijskim pomišljanjem unašamo u empirički sadržaj. Od sastavnih dijelova naše osjetnosti nastaje objektivna pomisao tako, da osjetnu zornost supsumiramo pod stalna pravila razuma t. j. pod kategorije. Premda osjetna zornost i čisti razumni pojmovi sačinjavaju jedinstveni empirički predmet, mi ipak možemo oba sastavna dijela osebice promatrati. Uzmemo li kategorije sáme za sebe, bez zornog sadržaja, tad one ne izriču odredjenog predmeta, jer nijesu drugo već čisti oblici našeg mišljenja. Kategorije sačinjavaju doduše iskustvenu spoznaju, ali ne same za sebe, već zajedno s osjetnim sadržajem. Bez osjetne zornosti ne možemo spoznati nikojeg odredjenog empiričkog predmeta, već nam preostaje samo općeniti misaoni oblik objektivnosti. Čisti razumni pojmovi sami za sebe t. j. bez zornosti sadržaju samo pomisao nekog predmeta uopće, koji ne spada na iskustvenu spoznaju, koji je posve neodredjen i znači opći oblik objektivnosti bez pojavnog sadržaja. Ovaj općeniti i neodredjeni razumni oblik zove se transcendentalni predmet za razliku od empiričkog predmeta, koji imade konkretni sadržaj zornosti. Transcendentalni predmet nije dakle pristupan našoj spoznaji, jer se spoznaja odnosi samo na empirički odredjene predmete, a čisti oblik objektivnosti nema nikojeg spoznajnog sadržaja. Transcendentalna objektivnost čistih razumnih pojmova znači upravo njihovu prediskustvenost, koja kao takova ne može značiti odre-

djenu iskustvenu spoznaju. Zbiljska spoznaja obuhvata predmete iskustva, a ovi nastaju iz jedinstva izmedju empiričkog sadržaja, koji još sam za sebe nije objektivne vrijednosti, i transcendentalnog objekta t. j. onog neodredjenog oblika, koji znači objektivnost razumnih pojmova. Empiričke pojave nalaze se u svijesti našoj bez karaktera objektivnosti, a dobivaju ga tek u svezi s transcendentalnim objektom; kategorijska pako objektivnost postaje iskustveni predmet u jedinstvu s osjetnim sadržajem. Kad se dakle govori o predmetu našeg pojavnog pomišljanja, tad se u Kantovoj filozofiji ne smije pod tim izrazom razumijevati transcendentnu neku zbiljnost. Kant razlikuje pojave i njihov predmet zato, jer je pomisao predmeta transcendentalni uvjet za mogućnost iskustva. Predmet, kao konstitutivni elemenat iskustva, nije ništa drugo nego pojava, u koliko ju pomišljamo u jedinstvu s kategorijama. Transcendentalni predmet razumnih pojmova postaje zbiljski predmet spoznaje tek onda, ako ga pomišljamo spojeno s osjetnim sadržajem. Bez tog sadržaja ostaje transcendentalni predmet samo općenito pravilo za spojitbu iskustvene gradje. Da prema tome uzmogne naše pomišljanje dobiti vrijednost objektivne spoznaje, treba ga promatrati u svezi s transcendentalnim predmetom. Objektivna spoznaja može se dakle nalaziti samo u granicama osjetnosti i misaonih pravila (229. sq.). „Osjetnost daje nam oblike (zornosti), a razum pravila .... Pravila, u koliko su objektivna (te prema tome nužno pripadaju spoznaji predmeta) zovu se zakoni. Premda putem iskustva učimo mnoge zakone, ipak su ovi zakoni samo osobita odredjenja još viših zakona, izmedju kojih oni najviši (pod kojima svi ostali stoje) a priori iz samog razuma izlaze, a nijesu uzeti iz iskustva, tako te upravo oni moraju pojavama dati zakonitost i na taj način omogućiti iskustvo. Razum dakle nije tek ona moć, koja bi si isporedbom pojavâ sticala pravila: razum sâm podaje prirodi zakone t. j. bez razuma ne bi uopće bilo prirode odnosno medju mnogostručnim pojavama ne bi bilo sintetičkog jedinstva po pravilima: jer pojave, kao takove, ne mogu biti izvan nas, već egzistiraju samo u našoj osjetnosti ..... Jedinstvo apercepcije pako jest transcendentalni osnov za nužnu zakonitost svih pojava u iskustvu. Upravo ovo jedinstvo apercepcije obzirom na mnogostručnost pomislî jest pravilo, i moć ovih pravila jest razum. Sve se dakle pojave kao moguća iskustva nalaze upravo tako

a priori u razumu, te po njemu dobivaju formalnu mogućnost, kao što se one, u koliko su puke predodžbe, nalaze u osjetnosti, te su jedino po njoj obzirom na svoju formu moguće" (135).

2. Da uzmognemo na ovu ukratko izloženu Kantovu nauku o našem mišljenju i misaonim predmetima nadovezati fundamentalni problem spoznajne teorije (a to je teleološki problem ljudskog mišljenja) — treba prije svega da se obazremo na pitanje: ima li uopće ljudsko mišljenje ikoju zadaću ili svrhu? Nema sumnje, da pojmovni sadržaji (Gedankeninhalte),[4] koji su specifički različni od drugih svjesnih sadržaja (ćutilnog poimanja, čuvstvovanja, teženja....), ne iscrpljuju posvema misaone naše djelatnosti, već su tek početni stepen u razvoju ljudskog mišljenja. Gotove misaone sadržaje spajamo s različitim predmetima. Ovu spojitbenu misaonu sadržinu, kod koje u logičkom pogledu posve apstrahiramo od sveze s misaonim subjektom, zovemo sud.[5] Izričući sudove ide naše mišljenje za tim, da upozna predmete, to će reći, da spozna nešto, što nije istovetno sa samim misaonim sadržajem. Kad ne bi naši sudovi imali te svrhe, da njima upoznamo nesubjektivni (= objektivni) bitak, tada bi svijest ljudska morala biti ograničena isključivo na misaono jastvo — a ovakovu predmnijevu obara apsurdnost apsolutnog idealizma. Ustanovivši dakle objektivnu spoznaju kao svrhu mišljenja pita se: je li mišljenje u snošaju sa svojim predmetima vezano na zakone? Kad ne bi neki zakoni upravljali ljudskim mišljenjem, tada si uopće ne bismo mogli biti svjesni kakove razlike u spoznajnom pogledu, niti kakvog reda u cjelokupnom našem životu. Da narav našeg mišljenja nije tako kimerična, kao što bi htio apsolutni skepticizam, utvrdjuje očevidno svijest naša, koja razlikuje izmedju istinite i neistinite spoznaje, te prema tome pretpostavlja ovisnost mišljenja o zakonima. Kad bi svi ljudi u svom mišljenju nužno slijedili stalne zakone, tada uopće ne bi bilo neistinite (za razliku od istinite) spoznaje; a budući da činjenice protivno dokazuju, zato su spoznajni zakoni ona pravila, bez kojih nije moguća spoznaja objektivnog bitka.[6] I sad nastaje najvažnije pitanje: je su li spoznajni zakoni isključivo subjektivne (psihičke) vrijednosti,

[4] Geyser, Grundlagen d. Logik u. Erklehre (Münster 1909) p. 21. sq.

[5] ib. 13., 46. sq., 163., 171.

[6] Psihologija ispituje misaone zakone u koliko su kauzalni uvjet psihičke činitbe mišljenja, dočim logika na temelju činjenice o istinitoj i neistinitoj spoznaji govori o spoznajnim zakonima; isp. Geyser, l. c. 20. 49.

ili su osnovani na objektivnom bitku? Ako mišljenje ovisi jedino o psihičkim zakonima, tada je razlika izmedju neistinite i istinite spoznaje upravo tako relativne vrijednosti, kao i sami zakoni: jer u tom bi slučaju misaoni zakoni vrijedili samo za čovjeka, a i za njega moguće da ne bi bezuvjetno vrijedili. Nasuprot ako se istinitost osniva na svezi mišljenja s misaonim predmetima t. j. ako ono, što o nekom predmetu ustvrdimo ili zaniječemo, doista tom predmetu i neovisno o našem sudu pripada ili ne pripada — tada je spoznajna istina apsolutne vrijednosti. Takova se istina zove objektivna upravo zato, jer sastoji u nekom suglasju izmedju spoznajnog sadržaja (suda) i objektivnog bitka. Budući pako da je svaki sud subjektivna činitba, zato ne može spoznavaoc znati, da li je njegov sud objektivno istinit ili ne — ako nema kriterija, po kojemu će raspoznati objektivnu istinitost sudjenja. Mi ćemo samo onda priznati, da je neki sud objektivno istinit, ako imademo dostatnog jamstva, po kojemu možemo sigurno prihvatiti tu objektivnu istinitost. Pitanje o objektivnoj istinitosti svakog suda ovisi dakle o tome: kako doznaje onaj subjekat, koji sudove izriče, da je opravdano smatrati neki sud objektivno istinitim? Drugim riječima: o objektivnoj istini može samo onda biti govora, ako riješimo pitanje o načinu, kako spoznavaoc dolazi do toga, da razlikuje objektivnu istinu od neistine. Naši će naime sudovi biti istiniti, ako znademo u koliko ili zašto je opravdano, da uopće sudove smatramo istinitima.

U logičkom pogledu smatramo onaj sud istinit, koji je obrazložen ili dokazan. Svako dokazivanje osniva se na zakonima. Tako će onaj sud biti logički nuždan, odnosno potpuno dokazana će mu biti istinitost, ako se po načelu istovetnosti nalazi sadržan u općenitijem (istinitom) sudu ili ako izriče neku iskustvenu činjenicu. Sudovi se dakle samo onda smatraju istiniti, ako odgovaraju misaonim zakonima; t. j. subjekat koji sudove izriče, mora njihovu istinitost usvojiti, ako se ovi sudovi ravnaju prema zakonima misaonog subjekta. Po čemu dakle raspoznajemo logičku istinu? Po snošaju našeg mišljenja sa zakonima: istinit zovemo neki sud onda, ako je u skladu s onim zakonima, koji ravnaju misaoni subjekat u spoznajnoj djelatnosti.

Doslije pokazasmo, da se istinitost spoznaje može promatrati na dva načina: gledeći na svezu mišljenja s misaonim predmetima i opet na svezu mišljenja s misaonim zakonima.

Oba stajališta nisu istovetna. Nipošto naime nije protuslovno pomišljati, da je spoznavaoc vezan na misaone zakone tako, te neki sud mora smatrati istinitim — i ako taj isti sud nije u suglasju s objektivnim bitkom. U tom slučaju dakako ne bi spoznajni sadržaj bio objektivno istinit, ali mi možemo barem zamisliti takvog spoznavaoca, koji bi po sebi prirodjenim zakonima morao objektivno neistiniti sud smatrati da je istinit. Kad bi se naime spoznavaoc nužno ravnao jedino po svojim zakonima, tada uopće ne bi mogao znati za snošaj suda s objektivnim bitkom, te eo ipso ne bi znao za objektivnu neistinitost dotičnog suda, koji je za samog tog spoznavaoca doista istinit. Uzmimo da svi ljudi razlikuju istinu od neistine, odnosno da smatraju neki sud istinitim — u koliko su po zakonima mišljenja usiljeni — tada ne bismo nikada mogli sa sigurnošću znati, da li smo dosegli objektivnu ili apsolutnu istinu, koja bi sama u sebi, i neovisno o našem mišljenju imala vrijednost, već bismo mogli govoriti jedino o subjektivnoj ili relativnoj istini, koja vrijedi samo za nas ljude (antropologizam). Gledamo li dakle isključivo na svezu našeg mišljenja s misaonim zakonima, tad valja reći, da se jedino na toj svezi nipošto ne osniva objektivno istinita spoznaja. Uza svu istinitost, koja se osniva na svezi spoznaje sa subjektivnim zakonima, postoji još uvijek načelna sumnja (skepticizam) obzirom na objektivnu istinu. Obe navedene napremice mišljenja nijesu jedna o drugoj ovisne, a kamo li istovetne. I upravo u toj okolnosti nalazi se ključ za riješenje pitanja o istinitosti ljudske spoznaje. Ako naime relativizam sastoji u neizvjesnosti, da li su obe napremice naših sudova (s misaonim zakonima i s misaonim predmetima) potpuno medjuse uskladjene, tada ćemo dokazavši ovu uskladjenost ujedno utvrditi, da naša spoznaja doista imade objektivno istinitu vrijednost. Budući da rečene napremice naših sudova mogu biti jedna o drugoj posve neovisne i prema tome neuskladjene, zato i ne znamo, da li ljudska spoznaja može doseći objektivnu istinu — dogod nijesmo ispitali svezu izmedju misaonih zakona i predmeta. Pita se dakle: je li naši sudovi, ravnajući se po misaonim zakonima, ujedno izriču objektivni bitak?

Kant ne priznaje kriterija, po kojemu bismo mogli doznati istinitost naše spoznaje. Načela, po kojima se naše mišljenje ravna u spoznaji predmetâ, očituju nam samu narav misaonog subjekta. Drugim riječima: misaoni zakoni, u koliko su norme

(mjerilo) za ispravnost logičkog mišljenja, osnivaju se jedino na psihičkim zakonima mišljenja. Svaki naime spoznajni sadržaj nastaje nekom psihičkom činitbom, koja je specifički različna od drugih svjesnih tvorina. Prema tome mora da bude spoznajni sadržaj, kao učinak misaonog subjekta, ovisan o nekim zakonima ili subjektivnim uvjetima misaone djelatnosti. Oni misaoni zakoni, na kojima se osniva specifička kauzalnost spoznajnog subjekta (spoznavaoca), nijesu drugo nego prirodjeni nam oblici mišljenja, koji proizvode spoznajne sadržaje tako, da mi te sadržaje ne možemo mijenjati, jer su i subjektivni spoznajni zakoni nepromjenivi. Ove realne zakone spoznajnog subjekta možemo tek iz učinaka upoznati, te ih uzeti kao mjerilo za prosudjivanje formalne istinitosti našeg mišljenja. Ako se logička pravila osnivaju isključivo na kauzalnim, psihičkim uvjetima (zakonima) spoznajnog procesa, koji apstrahira od pojedinih spoznajnih sadržaja, tad nam ova pravila ne mogu biti kriterij za prosudjivanje objektivne istinitosti ili uskladjenosti spoznajnog sadržaja s predmetom. Relativizam dakle poistovjetuje logička načela (pravila) mišljenja s psihičkim zakonima razuma, tako da relativistička logika osniva postanak i vrijednost misaonih zakona isključivo na kauzalnim, psihičkim zakonima mišljenja. „Što se tiče spoznaje, ako gledamo jedino na njezin oblik (odstranivši svaki sadržaj), to je jasno: da će logika, u koliko izlaže opća i nužna pravila razuma, upravo u tim pravilima nužno iznijeti kriterije za istinitost. Jer štogod ovim pravilima protuslovi, jest neistinito, budući da pri tome dolazi razum u sukob s općim pravilima mišljenja, a prema tome i sâm sa sobom. Ovi kriteriji odnose se lih na formu istine t. j. mišljenja uopće, te su u toliko posve ispravni, ali nijesu dostatni. Jer i ako je neka spoznaja posve u skladu s logičkom formom t. j. ako sama sobom nije u protuslovlju, to još uvijek može dotična spoznaja da bude u protuslovlju s predmetom. Logički je dakle kriterij istine, naime suglasnost neke istine s općim i formalnim zakonima razuma i uma, doduše conditio sine qua non, i s toga negativni uvjet svake istine: ali dalje ne može logika da podje, i nikojim mjerilom ne može logika otkriti bludnju, koja se ne bi ticala forme već sadržaja“.[7]

(Svršit će se.)

[7] K. č. u. 82.

Kanonička vizita b. M. Vrhovca iz godine 1792.—1794.

(Nastavak.)

Piše Dr. I. A. Ruspini.

11. Ostavština kanonika. *a) Dekreti vizite iz godine 1794.*[150] Iza smrti kanonika uredjuje vel. prepošt izaslanike (exmissi), koji će sve zapečatiti. Oporuku valja umah poslije ukopa biskupu na potvrdu podnijeti. Popisivanje (inventatio) i razdioba preduzima se prema oporuci, a ako takove ne ima, prema uobičajenom zakonitom načinu. Nije li pokojnik naznačio inventatore, postaviti će ih kaptol. Jedan primjerak popisa ostavštine dobiva kaptol, a drugi izvršitelji. Umre li kanonik bez oporuke, postavlja prema odredbi biskupa Ergeljskoga kaptol inventatore, a biskup ovršitelje. Ostavština bez oporuke preminuloga kanonika dijeli se u troje: jednu trećinu dobiva rodbina, drugu na pol stolna crkva i sjemenište, treću na pol siromaci i nemoćišna zaklada. Izvršitelji (oporučni i ini) polažu u roku od 3 mjeseca račune kaptolu, koji ih na konačno odrješenje podastire biskupu.

b) Razlaganje kaptola. Od vajkada naredjivao je izaslanike (exmissi) lektor, a ne veliki prepošt. Inventatore i podjedno ovršitelje, u koliko ne bi bilo oporučnih, postavljao je na temelju posebnih povlastica[151] i prastarog običaja uvijek samo

[150] Statt. Capit. tit. 21. cap. I. ss.

[151] Povlasnica biskupa Stjepana iz g. 1237. (Tkalčić, I. c. I, 76 s): „... Item fratres nostri decedentes plenam habeant facultatem de rebus suis disponendi, si vero intestati decesserint, ad manus fratrum plenarie et totaliter devolvantur, nec nos vel successores nostri de ipsorum peccunia vel rebus quibuscumque aliquid possimus extorquere vel habere". Povlasnica Vladislava II. iz g. 1500. (Acta Cap. Ant. fasc. 83. nr. 46): „... Ex querela, pro parte fidelium nostrorum venerabilis et honorabilium Praepositi et Dignitariorum ac canonicorum capituli ecclesiae ejusdem nobis porrectis, intelleximus: Quod licet ex concessione et annuentia divorum Episcoporum ejusdem ecclesiae ea

kaptol, te su kroz zadnjih sto godina lih kaptolu polagali račune. Od najstarijih vremena imaju kanonici pravo, da oporučno svojom imovinom slobodno raspolažu. To zajamčuje svemu nižem kleru domaći (gradjanski) zakon i neprekidni prastari običaj, a kaptolu napose još tolike povlasnice biskupa i kraljeva.[152] Kanoničke oporuke podnašaju se od davnine biskupu u tu svrhu, da ispita, jesu li u skladu sa biskupijskim propisima; ne podnašaju se pako u tu svrhu, da im biskup svojom potvrdom podijeli valjanost, a još manje u tu svrhu, da ih uzmogne po svojoj volji mijenjati ili im dodavati neumjesne polemičke opaske, kako se je zbilo glede oporuke kustosa Antuna Zdenčaja g. 1791.[153]

libertatis praerogativa semper usi fuerint, ut quicumque ex eis dignitariis, sive etiam canonicis eiusdem ecclesiae intestatus decessisset, de talium rebus et bonis nullus Praelatorum .... se ullo pacto ingerere seu intromittere deberet, sed bona et res huiusmodi sine testamento decedentis arbitrio capitularium in tres partes dividerentur, quarum unam Ecclesiae, alteram pro eleemosynis, tertiam vero creditoribus et servitoribus deputaret ...... propterea mandamus ..... ut amodo de rebus et bonis Dignitariorum, sive canonicorum simplicium sine testamento decedentium, vos nullo pacto intromittere debeatis, sed huiusmodi libertatem et consuetudinem, ante haec tempora, ut dicitur, illibate observatam pro iisdem dignitariis, et capitularibus semper et omni tempore observare, et observari facere debeatis et teneamini ..."

[152] Vd. cit. u op. 151., povlasnicu b. Eberharda iz g. 1402. (Acta Cap. Ant. fasc. 2. nr. 2); povlasnicu b. Benedikta iz g. 1446. (Acta Cap. Ant. fasc. 2. nr. 3); poslanicu Vladislava II. iz g. 1512. (Acta Cap. Ant. fasc. 2. nr. 1.).

[153] Oporuka Zdenčajeva od 21. travnja 1791. glasi u upitnim stavkama: „Ecclesiae hujati Sancti Stephani Regis ultra id quod jam dedi, volo, ut alii adhuc quingenti floreni dico 500 dentur ita, ut hi semper sub custodia et cura V. Capituli Zagrabiensis maneant, nec de his alter, quam istud disponere possit .... Pro educatione Junioris Cleri Zagrabiensis Dioecesis numerentur mille Floreni V. Capitulo Zagrabiensi, sub cuius cura, et administratione ita manebunt, ut si a Dominis Praelatis jus Patronatus Seminarii V. Capitulo huic disputaretur, Eidem Capitulo liberum maneat hanc summam in quemcumque alium pium finem et usum convertere: Seminario autem tunc deponantur ex his floreni 100 dico centum". U svojoj potvrdi oporuke dopisao je Vrhovac: „Tenor Confirmationis: Anno Domini 1791. 27. Aprilis: Quamquam duo sequentes praesentis testamentariae Dispositionis paragraphi etc. Clausulas tales contineant, quae nec cum jure communi, nec cum legibus Patriis, nec cum Altissimis Regiis dudum jam emanatis dispositionibus, nec cum Authoritate Episcopali per praemissa determinata aut explicata conciliari valeant: cum tamen ex dispositione Juris: „utile per inutile non vitietur"; praeterea: „non praestet impedimentum, quod de jure non sortitur effectum"; insuper: „pro infectis haberi debeant,

odnosno kanonika Andrije Ferka godine 1793.[154] Kaptol se ne protivi, da se i u buduće oporuke podastiru biskupu, ali se opire, da se to u dekretima vizite propiše, pošto postoji pogibelj, da bi biskup iz takovog propisa izvodio zaključke pogibeljne za slobodnu raspoložbu kanonika.

c) Razlaganje Vrhovčevo. Potvrdu kanoničkih oporuka po biskupu propisuje Trnavska sinoda iz g. 1630.[155] i suglasni prastari običaj. Po konvenciji sklopljenoj izmedju kaptola i biskupa Ergeljskoga g. 1631. postavlja kaptol inventatore a biskup izvršitelje, ako je kanonik bez oporuke preminuo.[156] Tridentin sess.

---

quae contra jus fiunt"; ac tandem „delictum Personae in detrimentum Ecclesiae redundare non possit". Hinc vigore praesentis Decreti Nostri pro Authoritate nobis competente insinuatis clausulis in praecitatis duobus paragraphis per introsertum D. Testatorem appositis pro nullis, invalidis, ac inutiliter adjectis praevie declaratis eandem hanc Testamentariam dispositionem in reliquo salvo tamen jure et aere alieno confirmamus. Intra nominatos autem Dominos ejusdem Executores obligamus, ut utrumque praememoratum legatum ita, ac si neutrum eorum praeatactis clausulis, per nos jam cassatis, unquam affectum, sed absque illis per ipsum Dominum Testatorem institutum fuisset, ad suum respectivum fundum sub cura et administratione V. Capituli existentem deponant; nisi secus acturi et se ipsos oneri responsionis, securisationis, ac etiam indemnisationis occasione dandarum rationum subjicere, et nos constringere, certe invitos, velint, ut tam quoad praesentem, quam et futurum quemcunque similem casum non solum in conformitate praeinsinuatorum jurium, Legum et dispositionum, verum etiam secus, et Authoritati Episcopali, et praementionatis piis locis pro obligatione muneris nostri prospiciamus".

[154] Vrhovčeva potvrda oporuke kan. Ferka glasi: „In reliquo vero (voculis in Testamento appositis „Cathedrali Ecclesiae meae" item „Seminarium Clericorum V. Capituli", juxta geminum sacrorum canonum, et Juris Patrii sensum modificandis, intellectis) praesens testamentaria Dispositio .... approbatur et confirmatur".

[155] Constitt. syn. Eccl. Zagrab. pag. 56.: „Cap. 14. Qui ecclesiasticorum ex consuetudine et usu antiquo testari in Ungaria consueverunt, eorum testamenta Ordinario ad confirmandum offerantur. Ordinarius autem ea confirmet, nisi legibus contraria, aut manifeste sint inofficiosa".

[156] Acta Cap. Ant. fasc. 2. nr. 4.: „ .... fecimus ordinationem: Ut videlicet nec nos in talium intestatorum canonicorum res et bona nos aliquando immittere possimus, nec successores nostri ullo unquam tempore sese ingerere valeant, aut praesumant, sed ipsum Capitulum juxta praemissa antiqua et praesens nostrum Privilegium potestatem ac jurisdictionem, dispensationemque hanc, ut sequitur, habeat. Teneatur idem Capitulum in praefato casu semper e medio sui duas personas conscientiosas et idoneas in executores ad intestati defuncti canonici zagrabiensis res universas, clenodia, supelectilia, cunctaque alia bona tam stabilia quam mobilia fideliter

22. de ref. cap. 8. daje biskupu vlast, da bez obzira na najstarije običaje i povlastice bdije nad izvršbom pobožnih razredbi, bile ove učinjene oporukom, ili inače; iz čega slijedi, da su svi izvršitelji pobožnih razredbi dužni biskupu polagati račune. To je glede ostavine kanonika napose propisano u već spomenutoj Ergeljskovoj konvenciji, a primjeri za biskupa P. Petrečića, M. Borkovića, A. Mikulića i Stj. Šeliščevića dokazuju, da je u praksi obdržavana.

d) Dekreti vizite iz g. 1800.[157] Lektor naredjuje izaslanike. Izvršitelje postavlja kaptol. Od ostavine kanonika preminuloga bez oporuke dobiva jednu trećinu rodbina; drugu dobiva stolna crkva, izim ako posebni razlozi iziskuju, da se taj dio sav ili u česti pridijeli sjemeništu; zadnju trećinu dobivaju siromaci, pri čem valja osobiti obzir uzeti na nemoćište. Izvršitelji (svi) imadu u roku od 3 mjeseca podnijeti račune kaptolu, koji ih podastire biskupu. Ovaj će ih kaptolu povratiti sa odlukom, da li se imade podijeliti apsolutorij.

diligenterque inventanda et consignanda eligere et deputare. Qui executores peracta non sumptuosa sed condigna tumulatione, solutisque prius liquidis debitis, si quae talia fuerint, et servitoribus ac familia pro mercede contentatis, illud quod residuum fuerit, nec ipsi executores nec praenotatum Capitulum in proprios usus, sub poena duplae restitutionis rerum ablatarum ipso facto incurrenda, convertere praesumant, sed juxta Sanctiones Canonicas trifariam conscientiose dividere debeant, ita nimirum ut in restaurationem et fabricam Cathedralis Ecclesiae pars una, consanguineis et affinibus demortui intestati altera, tertia demum pauperibus cedat et consignetur, cuius tertiae partis medietatem Seminarium Zagrabiense habebit. Tandem de jure et laudabili consuetudine tales personae in Executores per Capitulum deputatae, Nobis et futuris pro tempore Praelatis, et vacante sede Capitulo, super omnibus inventatis, perceptis, erogatis, ac extradatis sufficientes ac justas rationes semper intra quinque mensium spatium dare sint obligati, quam si intra praemissum tempus non dederint, superiores supradicti ad dandam eandem rationem eos cogant, ac in contumaces animadvertant. In quorum omnium praemissorum fidem firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras sigillo nostro pendente munitas, manuque propria subscriptas eisdem dominis fratribus nostris Venerabili videlicet Capitulo Zagrabiensi dandas duximus et concedendas, imo dedimus, et concessimus. Idemque Ven. Capitulum vice versa pro signo et indicio majoris unionis et roborationis praemissorum, suum quoque sigillum authenticum majus appendi curavit". — Konvencija izrično ustanovljuje, da kaptol postavlja izvršitelje. Vrhovac znao je za opstanak konvencije samo iz toga, što su se njegovi prešastnici u pogledu polaganja računa na nju pozivali, ali mu tekst njen nije bio poznat. Tako se je moglo dogoditi, da je ustvrdio baš protivno od onoga, što konvencija o postavljanju izvršitelja odredjuje.

[157] Statt. Capit. tit. 21. cap. 1. ss.

e) Osvrt. Ustanova glede potvrde oporuke po biskupu bila je osnovana na propisu sinode u Trnavi i na starom običaju. Ustanova glede polaganja računa osniva se na propisu Trid. sess. 22. de ref. cap. 8., od kojega nije mogao ni stoljetni protivni običaj izvršitelje izuzeti. Ustanova o postavljanju izvršitelja po biskupu nije imala oslona u Ergeljskovoj koncesiji. Ustanova, da vel. prepošt naredjuje izaslanike, kosila se sa običajnim pravom.

12. Stolna crkva. *a) Dekreti vizite iz g. 1794.*[158] Bez privole ili proti volji biskupa ne može kaptol ništa odrediti u pogledu stolne crkve. Imovinom stolne crkve upravlja kaptol preko kustosa. Koncem svake godine polažu se biskupu vrhu uprave računi. Kaptol postavlja sakristane, pjevače i zvonare, odredjuje im plaću i otpušta ih; nu sve to samo uz odobrenje biskupovo.

b) Razlaganje kaptola. Kroz vjekove bio je kaptol patron, kolator i kurator imovine stolne crkve, te je kao takav vodio samostalno[159] upravu imovine dijelom preko kustosa, dijelom preko nadstojnika pobožnih zaklada. Ovo pravo priznali su kaptolu biskupi N. Zelnicaj g. 1602. i Fr. Thauszy god. 1766. odredbama svojima, glasom kojih kustos bez znanja i dozvole kaptola ne smije nikakove (veće) izdatke preduzimati. Kustos i nadstojnik pobožnih zaklada polagali su račune kaptolu, a ovaj ih je cenzurirane podastirao ne biskupu, nego vrhovnoj svjetovnoj oblasti.[160]

c) Razlaganje Vrhovčevo. Stolna je crkva biskupova crkva, pak zato i pripada biskupu vlast nad njom i njezinom imovinom. Ako

[158] Statt. Capit. tit. 9. cap. 7. i cap. 9. nr. 9.; tit. 10. cap. 4.; tit. 14. cap. 1. 11.; Decret. de choro et ritu §§ 8. 11.

[159] Da osvijetli samostalnost svoje uprave priložio je kaptol spisima parnice list vel. prepošta P. A. Češkovića iz g. 1709. ove sadržine: „Reverendissime Domine Custos, Felicissimum mane! Dominus Praelatus (t. j. biskup Eszterhazy) instat humaniter more solito, ut mutuo Eidem daretur pro hac Diaeta illa crucula defuncti Episcopi ex Rubinis, proszim, poszudite muga, ni tuliko dugovanja, i za malo ni ga treba disgustirat, kad je vesz naas".

[160] Iz okolnosti, što se vrhovnoj državnoj vlasti polažu računi (o stolnoj crkvi, sjemeništu) izvodio je kaptol u parnici, da ta imovina stoji pod neposrednom zaštitom vladara (sic), pak da s toga glasom Tridentina (sess. 22. cap. 8. de ref.: „... non tamen quae sub regum immediata protectione sunt, sine eorum licentia ..") biskup na njenu upravu ne ima utjecaja.

je kaptol u prošlosti samostalno vodio upravu imovine stolne crkve, moglo je to (pravno) biti samo na temelju biskupova dopuštenja, nikako pako bez njegove privole ili pače proti njegovoj volji. Što se napose polaganja računa tiče, obvezuje Tridentin sess. 22. cap. 9. de ref. sve upravitelje crkvi i pobožnih zaklada, a medju njima poimence upravitelje stolnih crkvi, da imadu svake godine biskupu polagati račune. Od te obveze izuzimlje Tridentin samo one fundacije, kod kojih je lege fundationis izrično ustanovljeno, da se računi ne imaju biskupu polagati, o čem naravno kod osnutka stolne crkve zagrebačke nije govora bilo.

d) Dekreti vizite iz g. 1800.[161] Kaptol upravlja imovinom stolne crkve na način do sada uobičajen. Biskupu ima dati uvid u upravu i račune, kadgod to on zatraži. Pjevače i zvonare postavlja i otpušta kaptol. Sakristane (svećenike) postavljaju sporazumno kaptol i biskup.

e) Osvrt. Neovisnost, kakovu si je kaptol proti biskupu u pogledu uprave crkvene imovine prisvajao, ne da se u sklad dovesti sa biskupovim položajem i njegovim odnošajem napram stolnoj crkvi. Što se polaganja računa tiče, nije se prema jasnoj i izričitoj Tridentinskoj ustanovi kaptol toj dužnosti mogao oteti. U pogledu samostalnog imenovanja službenika (sakristana, zvonara i pjevača) bio je kaptol stekao pravo. Imao je takodjer pravo, da sam odredi, tko će kao njegov organ voditi upravu temeljne imovine stolne crkve, daklem odrediti i zahtijevati, da ju vodi nadstojnik pobožnih zaklada, a ne kustos.

13. Sjemenište. *a) Dekreti vizite iz g. 1794.*[162] Sjemenište nosi (u buduće) ime „Sjemenište crkve zagrebačke". Osnovano je prema propisima Tridentina te se ima prema njima i upravljati. Koncem kolovoza ili početkom rujna svake godine podnaša kaptol listinu kandidata biskupu zajedno sa svojim mnijenjem. Biskup prima pitomce u sjemenište. Dokaže li kaptol, da mu na temelju oporuka glede nekih mjesta pripada pravo primati pitomce, biti će mu slobodno, da ih primi i biskupu njihova imena saopći; ovaj ih ne će moći odbiti, ako je izbor propisno obavljen i ako imadu sva potrebita svojstva. Sa disciplinom i naukom u sjemeništu upravlja ravnatelj (kanonik),

---

[161] Statt. Capit. tit. 9. cap. 7. i cap. 9. nr. 12. 13., tit. 10. cap. 4.: tit. 14. cap. 1. 12.; Decret. de choro et ritu §§ 8. 11.

[162] Statt. Capit. tit. 17. cap. 1. ss., tit. 10. cap. 7., tit. 14. cap. 1. ss.

kojega postavlja biskup na preporuku kaptola. Ravnatelj prima naputke od biskupa i podnosi njemu svake godine izvještaj o pitomcima. Ostale poglavare postavlja biskup, saslušav kaptol. Propise o odgoju (nauci, disciplini, pobožnostima itd.) izdaje biskup, saslušav kaptol. Sa sjemenišnim glavnicama upravlja kaptol po nadstojniku pobožnih zaklada, a sa sjemenišnim gospodarstvom t. zv. gospodarstveni nadstojnik sjemeništa (praefectus seminarii oeconomicus), kojega bira kaptol i biskupu na potvrdu predlaže. Oba su kanonici. Koncem svake godine podnose kaptolu račune, a ovaj ih sa svojima opaskama podastire biskupu.

b) Razlaganje kaptola.[163] Već prije Tridentina običavali su pojedini kanonici u svojim kurijama hraniti par klerika, koji bi u stolnoj crkvi služili. Vrativ se sa sabora Tridentinskoga sabrao je biskup Juraj Drašković veći broj mladića u svom dvoru, gdje ih je hranio i odgajao. Osnutak pravog sjemeništa pada u g. 1575., kada je kurija (zajedno sa zemljištem) kanonika Franje Filipovića, koji je dospijevši u tursko sužanjstvo prešao na islam, po biskupu Draškoviću uz privolu kaptola upotrebljena za sjemenište. U svrhu uzdržavanja dokinuo je kaptol ovom prigodom jedno kanoničko mjesto te je sve odnosne prihode dopitao sjemeništu. Davši ovako i kuću i zemljište i potrebno uzdržavanje postao je kaptol u pravom smislu utemeljitelj (fundator) sjemeništa. Na poticaj biskupa Šimuna Bratulića zaključio je kaptol dne 26. veljače 1611., da se u svrhu proširenja sjemeništa opet jedno kanoničko mjesto dokine i njegovi prihodi zajedno sa predijem Mindszent (Sesvete) sjemeništu pripoje.[164] Kasnije dao mu je kaptol vinograd u Vukodolu, pašnjak i razne druge manje prihode. Dne 23. kolovoza 1621. sjedinjena je sa sjemeništem po biskupu Petru Domitroviću uz privolu kaptola prepoštija sv. Marije na Kaptolu.[165]

Današnja imovina (g. 1794.) sjemeništa iznosi oko 90.000 forinti, ne računajući amo imovinu bečkog i bolonjskog zavoda. Od te svote otpada na kaptol 57.000 forinti, a ostalo na biskupe i ine dobrotvore.

Bečki kolegij osnovao je kaptol g. 1626. Veliki prepošt

---

[163] Kaptol se u ovom razlaganju mnogo služi B. A. Krčelićevim izvještajem iz g. 1754. (Acta Cap. saec. XVIII. fasc. 14. nr. 36.).

[164] Acta Cap. Ant. fasc. 84. nr. 32.

[165] Acta Cap. Ant. fasc. 100. nr. 30.

zagrebački Baltazar Napuli već je prije ispravom od 21. siječnja 1621. svotu od 24.000 forinti namijenio osnutku zavoda u Gracu, postaviv kaptol njegovim patronom i upraviteljem.[166] Kada je kaptol podigao zavod u Beču, prenjeo je onamo i Napulijevu fundaciju. Sve do Josipa II., koji je taj zavod dokinuo, upravljao je s njim kaptol preko jednog svoga člana (rector). Današnja imovina nekadašnjeg zavoda bečkog iznosi 124.000 for., od čega je kaptol dao 95.000 forinti, a ostalo drugi dobrotvori.

Bolonjski zavod osnovao je vel. prepošt zagrebački Pavao Zondy u svojoj oporuci od 1. veljače 1575., predavši kaptolu patronatsko pravo i upravu nad njim.[167] I ovim zavodom upravljao je kaptol preko jednog svog člana (rector) sve do Josipa II., koji ga je dokinuo. Današnja imovina njegova iznosi oko 88.000 forinti, od čega otpada na kaptol preko 58.000 forinti, a ostalo na druge dobrotvore.

Za tako zvani „narodni" kolegij sv. Apolinara u Rimu dao je kaptol 3000 forinti.[168] Ova je glavnica služila za putni trošak i pologovinu djaka, koje bi kaptol u kolegij šiljao. Glavnica danas iznosi oko 14.000 forinti.

Pošto je kaptol nad spomenutim zavodima imao patronatsko pravo i upravu, to mu sada, nakon što je njihova imovina pripojena sjemeništu, već iz toga naslova pripada patronatsko pravo i uprava nad sjemeništem.

Od vajkada nosilo je sjemenište ime „Seminarium Capituli". Tako je označeno u kaptolskom zaključku od 8. srpnja 1608., iz kojega se podjedno razabire, kako je kaptol u prošlosti odlučno branio svoje pravo;[169] tako u prisegi pitomaca,

---

[166] Acta Cap. Ant. fasc. 76. nr. 28.: „. . . . quorum stipendiorum et alumnorum Napulianorum jus patronatus ad dictum venerabile capitulum zagrabiense pertineat . . ."

[167] Nadb. Arkiv XV. A. v. VII.: „Jus patronatus dicti collegii et illius omnimodam curam, patrocinium, defensionem, et conservationem dominis fratribus nostris canonicis, et capitulo Ecclesiae zagrabiensis . . . cessimus, dedimus . . . ."

[168] Današnji „Germanicum".

[169] Acta Cap. Ant. fasc. 24. nr. 7.: „. . . Scire etiam suam Reverendissimam Dominationem (naime b. Š. Bratulića) Capitulum vult, seminarium hactenus semper vocatum Seminarium Capituli, ex eo, quod de bonis non episcopalibus, sed Capituli fundatum sit, habeatque in area capitulari habitationem, atque e medio capituli portionem aequalem fratribus de proventibus non episcopalibus, sed Capituli tantum, ac colonos Capituli ad sustentationem suam accipiat et acceperit. Nuper tamen satis injuriose,

sastavljenoj na nalog biskupa Gaspara Stankovačkog g. 1582.,[170] a tako i u ispravi biskupa Petra Domitrovića od 23. kolovoza 1621.[171] Ova činjenica sama po sebi nedvojbeno dokazuje pravo i vlast kaptola nad sjemeništem.

Snagom svoga patronatskog prava vodio je kaptol kroz 300 godina cijelu upravu sjemeništa, napose je sam primao i otpuštao pitomce i postavljao starješine, kako dokazuje izvještaj biskupa Martina Borkovića na sv. Stolicu od 1. listopada 1675.,[172]

---

praejudicio et dehonestatione Capituli, verbis hic non recensendis, hacque occasione, ad se tantum seminarium spectare, nihil capitulum jurisdictionis in seminaristas habere edixit, cum e medio Capituli iidem seminaristae hactenus semper etiam praefectum habuerint, et gubernatorem, atque fundationem, jurareque obedientiam, et reverentiam Capitulo ex prima institutione consueverint. Non negamus Reverendissimum Dominum superiorem esse, et debere auctoritate concilii (naime Tridentini) superintendere, sed capitulum ita flocci fieri et contemni non debere. Nec est seminarium hoc a bonae memoriae Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Georgio Drascovics ex post Concilium Tridentinum sine annuentia et consesu benevolo Capituli, de bonis Capituli, et canonicalibus tantum, non episcopalibus fundatum, cum nec alias quidquam sine consensu Capituli Dominus Praelatus de bonis ecclesiae, lege ecclesiastica alienare, aut in usus novos convertere ,isosit. Ideo si Dominus Praelatus suum vult esse seminarium, de bonis e proventibus episcopalibus interteneat; Capitulum in praeiudicium et contemptum sui se ipsum privari bonis, et proventus suos in ingratos distribuere, et erogare non vult: quod judicio maturiori superiorum submittere requisiti parati erunt". — I sa b. B. Vinkovićem imao je kaptol g. 1642. o tom spor (vd. Acta Cap. Ant. fasc. 24. nr. 14.).

[170] Acta Cap. Ant. fasc. 88. nr. 45.: „Ego N. seminarista Venerabilis Capituli huius almae Ecclesiae Zagrabiensis juro per Deum et per gloriosam Dei Genitricem Virginem Mariam, et per omnes sanctos et electos Dei; pquod fidelis, obediens et gratus ero almae huinc Ecclesiae Zagrabiens ejusque Praelato, et toti Capitulo, Dominis videlicet ac Patronis meis, sine quorum licentia et voluntate ex Seminario, in quod gratia eorum receptus sum, non discedam, sed cum et ubi eis opportunum videbitur, sacris initiabor ordinibus et ecclesiasticis ministeriis, in hac dioecesi fidem catholicam profitendo perpetuo inserviam. Sic me Deus adjuvet, et Beata Virgo Maria et haec sancta Dei Evangelia". — Josip II. dokinuo je prisegu pitomaca.

[171] Acta Cap. Ant. fasc. 100. nr. 30.: „. . . Seminario seu collegio alumnorum nostrorum et Capituli nostri . . ."

[172] Acta Cap. Ant. fasc. 99. nr. 81.: „Ad succurrendum Ecclesiae Dei ac saluti animarum habentur tria seminaria, unum hic in area capitulari . . ., secundum Viennae, Bononiae tertium . . . . , dicta seminaria sub regimine Capituli Ecclesiae Cathedralis non sine fructu et emolumento Patriae quae haereticos non sustinet, intertenentur".

isprava Petra Domitrovića od 23. kolovoza 1621.[173] i statut biskupa Branjuga od 20. svibnja 1735.[174]

Povijest zagrebačkog sjemeništa jasno pokazuje, da nije osnovano ni upravljano prema Tridentinskim propisima. Osnovano je isključivo iz dobara kaptola, koji je s njim i cijelo vrijeme upravljao. Zato ne može biskupu nad sjemeništem kaptolskim ona vlast pripadati, koju Tridentin biskupima daje u pogledu sjemeništa osnovanih i upravljenih prema Tridentinskim propisima. Kaptol ipak priznaje biskupu nadzor nad sjemeništem, a tako i vlast, da u sporazumu sa kaptolom izdade propise o odgoju pitomaca.

Ocrtano zakonito patronatsko pravo kaptola nad sjemeništem osporio je biskup Vrhovac prvi put u svojem otpisu od 18. srpnja 1790.,[175] a sada ga je u dekretima vizite (god. 1794.) naprosto uništio.

---

[173] Acta Cap. Ant. fasc. 100. nr. 30.: „Suscipiendorum alumnorum modus servabitur ab antiquo usitatus. Occasione tamen huius Praepositurae quem alumnum nos aut successores nostri vacante in collegio loco investiremus, is per venerabile quoque capitulum pro investito et suscepto habeatur".

[174] Statuta Capituli etc. Zagreb 1912. pag. 87.: „Electio officialium, Parochorum, Jurispatronatus Capitularis Candidatorum quorumcunque, item quando agitur .... de Alumno quopiam suscipiendo, promovendo, vel a studiis revocando, aut de quocumque alio negotio, nunquam sine votisatione secreta id fiat, alias talia acta ipso facto sint invalida".

[175] Prema odredbi Josipa II. od 14. kolovoza 1783. imalo je zagrebačko sjemenište nestati, nu do provedbe te odredbe nije došlo, te je ostalo u Zagrebu, pače pretvoreno u centralno sjemenište. Tek odredbom Josipa II. od 14. ožujka 1785. bude dokinuto i pitomci njegovi otpravljeni u centralno peštansko sjemenište. Malo pred smrt († 20. veljače 1790.) opozvao je Josip II. dne 28. siječnja 1790. općenito svoje reforme, a medju ovim i odredbe o generalnim (centralnim) sjemeništima, te je zagrebačko biskupijsko sjemenište opet uskrsnulo. U savezu s tim primio je kaptol pitomce (na broju 13) za školsku godinu 1790.—1791., o čem je obavijestio biskupa Vrhovca, koji se je tada nalazio u Pešti. U odgovoru od 18. srpnja 1790. izjavlja Vrhovac: uprava sjemeništa pripada biskupu „jure divino", primitak pitomaca uzima na znanje u pretpostavci, da je kaptol odabrao vrijedne i sposobne; dalnje odredbe glede sjemeništa izdati će nakon svog povratka posavjetovav se sa kaptolom. U toj izjavi nazrijevao je kaptol osporavanje svojih prava te biskupu ogorčeno otpisao, da otklanja skrb za materijalnu stranu sjemeništa, kad mu se poriče pravo glede druge važnije i odličnije strane. Vrhovac je onda svom generalnom vikaru povjerio uredjenje zgrade, a kasnije je (u dva puta) sam postavio rektora, pošto se kaptol nije htio zadovoljiti s tim, da mu ga predloži. Proti postupku biskupovom prosvjedovao je kaptol dne 4. rujna 1790. kod metropolite, a dne 16. srpnja 1794. potužio se vladaru.

c) Razlaganje Vrhovčevo. Zagrebačko sjemenište osnovano je u svrhu provedbe Tridentinskih propisa (sess. 23. de ref. cap. 18.) o sjemeništima. Kasnije njegovo proširenje takodjer je uslijedilo u svrhu provedbe Tridentinskih propisa. Da je zaista u tu svrhu osnovano odnosno proširivano, dokazuje po sebi već činjenina, što je osnovano po biskupu Jurju Draškoviću ne dugo iza njegovog povratka sa Tridentinskog sabora, a dokazuje to i zaključak kaptolski od 26. veljače 1611.[176] te isprava biskupa Petra Domitrovića od 23. kolovoza 1621.[177]

Patronatsko pravo kaptola nad sjemeništem kao takovim nije utvrdjeno, pošto nije dokazano niti se može dokazati, da je kaptol kao takav njegov fundator. Što je kaptol dao kuriju, a i inače pridonjeo za sjemenište, nije dostatan razlog, pošto je kaptol po Tridentinu dužan doprinašati za osnutak i uzdržavanje sjemeništa. Znatan dio sjemenišne imovine potiče od drugih dobrotvora, napose od pojedinih biskupa i kanonika. Dokaže li kaptol ispravama, da mu glede stanovitih mjesta u sjemeništu zaista pripada patronatsko pravo, moći će odnosne pitomce predlagati.

Vlast, što si ju kaptol nad sjemeništem svojata, ne da se u sklad dovesti sa vlašću i pravima biskupa, koja mu po njegovom položaju nužno nad sjemeništem pripadaju. Nemoguće je nositi odgovornost za religiozno-moralni odgoj klera i puka, ako se ne ima neprekidni, živi i izravni utjecaj na mladji kler. Za to nije dosta nadzor biskupov, pogotovo ne onakav, kakav kaptol biskupu dopušta. Ako je kaptol u prošlosti vršio vrlo opsežnu vlast nad sjemeništem, pripadala mu je (pravno) samo na temelju dopuštenja i privole biskupove, nikako pako proti njegovoj volji i u protimbi s njim. Pozivanje na stari običaj, u koliko se njime nastoji opravdati isključenje biskupa, ne ima vrijednosti, jer je takav običaj nerazložan. Što se napose polaganja računa (o upravi sjemenišne imovine) tiče, dosta je uputiti

[176] Acta Cap. Ant. fasc. 84. nr. 32.: „velitque (naime biskup Šimun Bratulić) erectum in Capitulo seminarium, de consensu capituli, juxta Concilii Tridentini informationem proventibus esse ampliatum, ut major numerus alumnorum in eo interteneri possit . . .“

[177] Acta Cap. Ant. fasc. 100. nr. 30.: „Sacri itaque Concilii Tridentini sess. 23. de ref. cap. 18. inhaerentes, ac de operariis in vineam et messem Domini procurandis solliciti existentes Praeposituram B. M. V. . . .“ Vd. takodjer op. 169.: „ . . . Non negamus Reverendissimum Dominum superiorem esse, et debere auctoritate concilii superintendere . . .“

na Tridentin sess. 27. de ref. cap. 9., gdje se svi upravitelji crkvene imovine obvezuju, da svake godine biskupu polože račune.

d) Dekreti vizite iz g. 1880.[178] Pitomce prima kaptol i dostavlja popis primljenih biskupu; ovaj može ih važnih razloga neke isključiti, a može takodjer sa svoje strane neke dodati. Ravnatelja sjemeništa bira kaptol i predlaže ga biskupu na potvrdu. Ine ustanove dekreta vizite iz g. 1794. (o sjemeništu) ušle su nepromijenjene u one iz g. 1800.

e) Osvrt. Neovisnost i samostalnost, kakovu si je kaptol svojatao u pogledu sjemeništa, ne da se u sklad dovesti sa vlašću biskupa i nužnim njegovim odnošajem napram biskupijskom sjemeništu. Ustanove dekreta vizite iz g. 1800. u pogledu primanja pitomaca i imenovanja rektora smatramo opravdanima, jer uzimaju obzir na stečena prava kaptola, koja se u sklad mogu dovesti sa odnošajem biskupa napram biskupijskom sjemeništu; naprotiv su dekreti vizite iz g. 1794. u tom pogledu krnjile prava kaptola. Vrhovac nije bio sretan u izboru imena za sjemenište („Seminarium Ecclesiae Zagrabiensis"). .Njegov naziv nije ni u porabi.[179].

(Konac slijedi.)

[178] Statt. Cap. tit. 17. cap. 1. ss., tit. 10. cap. 7., tit. 14. cap. 1. ss.

[179] U praksi ne predlaže kaptol pitomce niti rektora; posebnog kanonika-nadstojnika gospodarstvenog ne ima; propise za sjemenište izdaje biskup saslušav duhovni stol; ne postoje vijeća, koja Tridentin (sess. 23. de ref. cap. 18.) propisuje.

Pregled časopisâ.

Vrhbosna katoličkoj prosvjeti. God. XXXI. Br. 1.—3. Izdaje kaptol vrhbosanski. Uređuje dr. Ivan Dujmušić.

Članci: Dr. Fran Binički: „Papin neprijatelj a potomak pape". — Austrijski episkopat vjernicima o novoj godini. — O. Ambroz Bačić: Dominikanski red i uprava Crkve. Na uspomenu sedamstogodišnjice potvrde reda 1216. — Niko Štuk: Telepatija ili prenošenje mislî. — Bonefačić-Ferreres: O pričesti djece. Kanonsko-moralni tumač dekreta Quam singulari. — Korizmena okružnica nadbiskupa vrhbosanskoga. — Dr. Ljubomir Maraković: In Memoriam. Pjesnici „Našega kola". — Ivan Jörgensen: Sjena. — Okružnica. — Vjesnik. — Prosvjeta.

Kršćanska škola. Pedagoški i didaktički list. Glasilo hrvatskoga katoličkoga katehetskoga društva. God. XX. Br. 9. i 10. Zagreb. Studeni i prosinac 1916.

† Kralj Franjo Josip I. — ff.: † Biskup dr. Ivan Krapac kao katehetski pisac. — Don Krsto Stošić: Ispit dječije savjesti. — *** Konferencija za zaštitu mladeži. — Književni pregled. — Vjesnik.

Sv. Cecilija. Smotra za crkvenu glazbu sa glazbenim Prilogom. Glasilo Cecilijinog društva u Zagrebu. God. XI. sv. 1. siječanj—veljača 1917.

Članci: Fra Bernardin Sokol: Pučko crkveno pjevanje na otoku Krku. — Franjo Dugan: Dr. Fr. Ks. Mathias: Najnovija izdanja njegove pratnje korala. — Janko Barlè: Pavlinska pjesmarica iz g. 1644. — Zlatko Špoljar: Starohrvatske pjesme u Ludbregu. — Dragutin Andres: Dr. Theodor Kroyer: Joseph Reinberger. — Iz hrvatske glazbene prošlostí. — O. Frano Jurić: O. Gavro Tamparica, franjevac kapelnik bečkoga dvora. — Milan Kučenjak: Koruška deca. *** Nekoje bilješke iz glazbene povjesti grada Osijeka. — Naši dopisi. Kotor, Stari grad na Hvaru, Paz u Istri, Hrnetić, Petrijevci, Samobor. — Glazbena literatura. — Razne vijesti. Hrvatska, Slovenija, Štajerska, Ugarska, Češka, Njemačka, Švicarska. — Nek je svašta. — Iz Cecilijinog društva. — Pjesma sv. Blažu. — Prilog.

Naša misao. God. XXX. Broj 11. i 12. Izdaju hrvatsko-slovenski franjevci. Uređuje: fra Aug. Čičić.

O. Petar Vlašić: K 700-godišnjici bratskog reda. — Mirokles: Novi zavjet prema ropskom pitanju. — Mirokles: Mošt valjana i dopuštena tvar za pretvorbu. — Prof. o. Bernardo Brixy: Život i rat o. Hrizostoma Fogha. — Književna smotra. — Bilješke.

Čas. Znanstvena revija „Leonove družbe" Ljubljana 1917. Zvezek I. Čanki: Dr. A. Ušenčnik: Austria nova. — Dr. Jos. Srebrnič: Legenda o svobodi. — Dr. Jos. Gruden: Problem spreobrnjenja na gledališkem odru. — Dr. A. Pavlica: Nazaj

h grudi! — Dr. P. H. Bren: Valentin Vodnik kot frančiškan.

Katolički obzornik. Izdala „Leonova družba". XX. Letnik, Ljubljana 1917. Kultura: Umjetniki in pedagogi (A. U.) — Zgodovina: Dr. Jos. Gruden: Zgodovina slovenskega naroda 6 zv. (Prof. J. Kržišnik.) Dodatek. — Slovstvo: Knjige Leonove družbe za leto 1916. — Dr. M. Opeka, Rimski verzi. — Ksaver Meško, Dve sliki. — A. Ušeničnik, Knjiga o življenju. — P. St. Škrabec, Jezikoslovni spisi I. 1. — Zapiski: Rimsko vprašanje. O nacionalni enotni šoli. Luč. Ilijada. Liturgika. Evharistijsko sunce. Glasnik „Leonove družbe".

Hrvatska straža. God. XIV. Broj 6.

Fr. K. Etorović: Hipnotizam i filozofija. — Krsto Stošić: Koedukacija. — Dr. F. Binički: Nikola Malebranche. — Dr. A. Alfirević: Jedno poglavlje o preminulim dušama. — Fr. Ign. Radić: Čitanje (Psihološko razmatranje). — Slovensko pismo. Dr. Aleš Ušeničnik. — Upiti i odgovori. — Fiat lux! — Književnost i bilješke.

Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu. God. XLII. knjiga II. Broj 11. i 12. November i December 1916.

Rasprave: Samuel Kocian: Reforma pristojbenih zakona i propisa. — Mirko Renčević: Biljegovanje zapisnika u vanparbenom postupku. — Dr. Luka Šoški: Crtice iz upravne prakse. — Dr. Pero Perić: Genealogija pomorskog prava. — Franjo vitez Kruszelnicki: Postupak pred šerijatskim sudovima u Bosni i Hercegovini. — Pravosuđe: A. Građansko. B. Trg.-mjenbeno, pomorsko i stečajno pravo i pravo pobijanja. C. Kazneno. — Iz upravne prakse. — Iz financijalne prakse. — Književnost. — Zakonodavstvo. — Vjesnik.

Časopis katolickeho duchovenska. Orgán vědeckého odboru akademie křestjanské v Praze. Rediguje: Dr. Antonin Podlaha. Godište LVII. (LXXXII.) 1916. Broj 10.

Emanuel Žak: Památce zesnulého mocnáře. — Dr. Frant. Hrubík: Pavel kníže-arcibiskup Huyn, primas královstvi Českého, metropolita pražský. — Dr. Antonin Podlaha: † Dr. Josef Tumpach zemřel 20. listopada roku 1916. — Dr. Josef Slaby: Kultura babylonsko-assyrska. — Dr. Jos. Novotný: Za svobodu svědomi. — Dr. Josef Smrček: Společenske problemy u listech sv. apoštola Pavla. — František Košak: Prvni profesor katechetiky a methodiky v Praze a jeho výklady. — Dr. Karel Kašpar: Pontifikat Pia X. — Směs: Frant. Kovář: Apokryfní Evangelium Bartolomějovo. Jos. Kobosil: Boj proti zpustlosti mládeže. Zvláštni rozhodnuti cis. kral. ministerstva kultu a vynčováni o bezkonfessijni žákyni. Dr. Ant. Podlaha: Česká obecná zpověd a česká molidba „Zdravas kralovno" v prve polovice XV. stoleti. Dr. Karel Kašpar: Instrukce o biskupskych reservatech itd. — Literatura.

Zeitschrift für katholische Theologie. I. Quartalheft 1917. Innsbruck, Felizian Rauch (L. Pustet).

Max Führich: Kaiser Franz Josef I. Ein Wort dankbare

Erinnerung. — Franz Krus: Religionspsychologie und Theologie. — Bernhard Duhr: O. Friedrich Wolf und seine Bemühungen für die Erwerbung und Anerkennung der preussischen Königskrone. — Emil Michael: Ist Kaiser Friedrich II. im August und September 1227 schwer krank gewesen? — Dr. Gerard Rauschen: Die pseudo-cyprianische Schrift de rebaptismate. — Literaturberichte. Rezensionen und kürzere Anzeigen.

Theologie und Glaube. Zeitschrift für den katholischen Klerus herausgegeben von den Professoren der bischöfl. philos.-theol. Fakultet zu Paderborn. Zehntes Heft 1916.

Joseph Emanuel Thomas: Zum Tode des Dr. Joseph Schäfers-Mossul. — Dr. Nobert Peters: Dr. Joseph Schäfers-Mossul. — Dr. Hermann Gardanus: Quellen-Untersuchungen zu Clemens Brentanos Emmerich-Aufzeichnungen. — Dr. Aurel Martin: Quirinius und der Census in Judaea. — Dr. Paul Maria Baumgarten: Achad-Haam. — Dr. Jakobs: Des Priesters Beichtvater. — Fritz Hüttemann: Des hl. Augustinus Gedanken zur Theorie der Predigt im viertem Buche de doctrina christiana. — Kleine Beiträge. — Aus der Theologie der Gegenwart. — Umschau in Welt und Kirche. — Literarischer Anzeiger.

Theologisch-praktische Quartalschrift. Siebzigster Jahrgang. 1917. I. Heft. Herausgegeben von den Professoren der bischöfl. theol. Dioezesan-Lehranstalt in Linz. Redakteure: Dr. Leopold Kopler und Dr. Wenzel Grosam.

Hiptmair Dr. Mathias: Zum siebzigsten Jahrgang. — Rösler P. Aug.: Der Priester als Mystiker. — Stingeder Franz: Eine Methodenlehre der homiletischen Schriftbenützung. — Prümmer Dr. D.: Der neue Erlass des heil. Offiziums über die bischöflichen Reservatfälle. — Stoeckle A.: Zur Psychologie des Glaubenszweifels. — Stradner Alois: Einige Bemerkungen über Predigtflucht. — Klimsch Dr. Robert: Der ehrwürdige Cottolengo und das heiligste Altarsakrament. — Schmid P. Roman: Ein modernes Hilfsmittel der Seelsorge. — Lehmkuhl Aug.: Mässigkeits- und Abstinenzbewegung bezüglich des Gebrauches geistiger Getränke. — Pastoralfragen und -Fälle: I. Wiederverheiratung nach längerem Vermisstsein des totgeglaubten Gatten. II. Vergewaltigung beim Eindringen feindlicher Soldaten. III. Teilname an Schädigung des Staates. IV. Cooperatio coniugum. V. Hypnose — ein Erziehungsmittel? VI. Anzeige eines Priesters bei Militärgericht. VII. Gemischte Ehe mit protestantischer Einsegnung. VIII. Exequien bei ausgesetztem Allerheiligsten und an den höchsten Festtagen. IX. Absolution Fremder von direkten bischöflichen Reservatfällen. X. Herz-Jesu-Statue, Altarkreuz und Tabernakel. — Literatur: A. Neue Werke. B. Neue Auflagen. C. Literarischer Anzeiger. 1. Zeitschriften. 2. Eingesandte Werke. 3. Kriegsliteratur. 4. Kalender für 1917. — Kirchliche Zeitläufe. — Bericht über die Erfolge der katholischen Missionen. —

Neueste Bewilligungen und Entscheidungen in Sachen der Ablässe. — Erlässe des Apostolischen Stuhles. — Verschiedene Mitteilungen.

Stimmen der Zeit. Dezember-Heft 1916. Babylon und Bethlehem. (Peter Lippert. S. I.) Die Klostergründungen des hl. Dominikus. (Konrad Kirch S. I.) Elternpflichten und Elternrechte. (Stanislaus von Dunin-Borkowski S. I.). Ergebnisse der schweizerischen Konfessionzählung vom 1. Dezember 1910. (Hermann A. Krosse S. I.). Edward von Steinle als Romantiker. (Josef Kreitmaier S. I.). Besprechungen aus Tierbiologie und aus deutscher Literatur. Umschau: Die christlich-nationale Arbeiterbewegung im neuen Deutschland. Die deutsche Sozialdemokratie in und nach dem Weltkriege. (Constantin Nopel S. I.). Neue Forschungen über Raymundus Lullus. (Matthias Reichmann. S. I.). Der Platonismus im Mittelalter. (Bernhard Jansen. S. I.). Cook am Nordpol. (Alfred Gökel. S. I.). Vom deutschen Gemüt im Weltkriege. (Wilhelm Leblanc. S. I.). Grundsätzliches zu Molos Schillerroman. (Nikolaus Scheid. S. I.). Theologisches zu Hermann Bahrs Schauspiel „Die Stimme". (Jakob Overmans. S. I.).

Einzelpreis M 1·20, halbjährlich 6 Hefte M 6·—

Fels. Dezemberheft 1916 Kriegsgreuel und Vorschungsgüte. (Univ. Prof. Dr. A. Seitz). Krieg und Sittlichkeit. — Die römische Frage und Versuche zu ihrer Lösung (H. Welter). Leo XIII. und Benedikt XV. über die römische Frage. Die Einheitsschule (I. Gotthard). Kein religiöser Einfluss des Krieges auf die Sozialdemokratie. Kerngedanken. Weihnachts-Bücherschau.

Biblische Zeitschrift. In Verbindung mit der Redaktion der „Biblischen Studien" herausgegeben von Dr. Joh. Göttsberger und Dr. Jos. Sickenberger. Vierzehnter Jahrgang. Zweites Heft. Freiburg im Breisgau. Herder'sche Verlagshandlung 1916.

Dr. Seb. Euringer: Bemerkungen zur georgischen Übersetzung des Hohenliedes. — C. Weyman: Mysteriensprache oder Bibel. — Dr. M. Meinertz: Methodisches und Sachliches über die Dauer der öffentlichen Wirksamkeit Jesu. — O. Franz Zorell: Das vierte Eben-Jahwe-Lied: Is. 52, 13—53, 12. — Dr. Johannes Hehn: *'Επισκιάζειν* Lk 1, 35. — Dr. P. Basilius Haensller: Zu Mt 21, 3b und Parallelen. — Idem: Zu I_o, 20, 9. — Idem: Nochmals zu Röm 4, 19 (Gen 25, 1 f). — Bibliographische Notizen. — Mitteilungen und Nachrichten.

SADRŽAJ GODIŠTA VIII. 1917.

Strana

Rasprave:

Odredbe sv. Stolice:

Bilješke iz bogoslovske literature:

Apologetična:

Recenzije:

Strana

